

ПРИРУЧНИК
СА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКИМ
ПРЕПОРУКАМА ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА
ТРЕЋЕГ РАЗРЕДА

Бања Лука, јул 2021. година

У изради приручника учествовали:

1. Зора Бојанић ЈУ ОШ “Свети Сава” Бања Лука
2. Тијана Јеринић ЈУ ОШ “Десанка Максимовић” Станари
3. Бранка Ловрић Боснић ЈУ ОШ “Доситеј Обрадовић” Бања Лука
4. Јелена Корићанац ЈУ ОШ “Доситеј Обрадовић” Бања Лука
5. Весна Пекија ЈУ ОШ “Бранко Ћопић” Приједор
6. Снежана Лендић ЈУ ОШ “Доситеј Обрадовић” Разбој Лијевче
7. Весна Зекановић ЈУ ОШ “Петар Кочић” Приједор
8. Драгана Бркић ЈУ ОШ “Бранко Ћопић” Приједор
9. Желимир Драгић, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци
10. Далибор Стевић, Педагошки факултет Универзитета у Источном Сарајеву
11. Александар Ристић, ЈУ ОШ “Десанка Максимовић” Станари
12. Милица Тителски, Републички педагошки завод - координатор Стручног тима

Издавачи:

Министарство просвјете и културе Републике Српске и
Републички педагошки завод Републике Српске

Приручник је израђен у оквиру реформских процеса у области основног васпитања и образовања у Републици Српској, које води Министарство просвјете и културе и Републички педагошки завод.

САДРЖАЈ

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	5
НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ СРПСКИ ЈЕЗИК	6
ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА.....	6
ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА.....	6
ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА.....	9
НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ ЛИКОВНА КУЛТУРА	11
ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА.....	11
ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА.....	11
ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА.....	13
НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ МУЗИЧКА КУЛТУРА.....	14
ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА.....	14
ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА.....	14
ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА.....	20
НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ МОЈА ОКОЛИНА.....	22
ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА.....	22
ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА.....	23
ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА.....	27
НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ МАТЕМАТИКА.....	30
ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА.....	30
ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА.....	31
ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА.....	32
НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ.....	35
ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА.....	35
ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА.....	36
ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА.....	44
КОРИШЋЕНА И ПРЕПОРУЧЕНА ЛИТЕРАТУРА:.....	46

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Трећи разред представља круну прве тријаде када су ученици достигли посебан ниво социјално-емоционалног, когнитивног и моторичког развоја, који заокружени у једну цјелину чине ученика способног за самоучење и даље напредовање.

Ученик трећег разреда испољава посебну зрелост, сигурност и самосталност у свим облицима наставног рада и учења, самопоуздање и изграђен став, емпатију али и самокритичност.

Трећа година учења у школи доноси велики напредак који се из године у годину ширио у концентричним круговима. Ученик је овладао усменим и писменим изражавањем, користи оба писма, усвојио је основне норме правописа, те је научио да се служи уџбеником.

Такође, машта уступа мјесто знатижељи и истраживању који му омогућавају упознавање живе и неживе природе и спознају узрочно-последичних веза и односа. Ученик у доброј мјери познаје друштвене односе, живот и рад људи у околини, те је развио свијест о припадности друштвеној заједници, својим правима, обавезама али и одговорностима.

Исто тако можемо рећи да је ученик у овом периоду савладао рјешавање задатака са све четири рачунске операције и бројевима до 100, изражава се симболима и развија логичко мишљење.

Кретна искуства ученика су у доброј мјери усавршена, ученик познаје основне елементе спорта и важност превентивног корективног вјежбања. Активно учествује на спортским такмичењима, те се бави спортом и ваншколским активностима. На овом узрасту ученик се слободно музички изражава, користи тијело као инструмент и познаје традицију и обичаје свог народа. Његов умјетнички израз видљив је и кроз ликовно изражавање, познавање основних техника рада али и примијењену умјетност којој даје свој лични печат.

Зато можемо рећи да је прва тријада темељ васпитно-образовног рада са ученицима који су спремни за даљу надоградњу, напредовање, проширивање знања и стварање.

НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ СРПСКИ ЈЕЗИК

У трећем разреду ученик је спреман да ради сложеније задатке из српског језика уз помоћ наставника или самостално. Начин провјере стеченог знања и примјењивање искуства су на вишем нивоу, тако да ученик може лакше да се говорно и писмено изражава, поштујући и примјењујући правописна правила, као и ортоепске норме. Књижевне текстове може лакше схватити, препричавати, анализирати и извучити из њих поруке које може примјењивати у свакодневном животу, поштујући притом граматичке и лексичке норме. Ученички рјечник је богатији и лакше се изражава, чему доприноси савладано читање са разумијевањем (као и брзина и техника писања). На овом узрасту ученик ће моћи да прати и схвати краће игране филмове за дјецу и позоришне представе, уочи ликове и ситуације у којима се они налазе. Када ученик на овом узрасту зна да одговори на питање *Зашто?* тада увиђамо да је примијенио стечено знање и искуство – што и јесте циљ.

Наставним планом и програмом дефинисан је годишњи и оквирни број часова по темама, садржаји и исходи учења.

Табела 1. Садржаји програма наставног предмета Српски језик

Редни број	Наставна тема	Оквирни број часова
1.	Култура изражавања	24
2.	Ортоепија	5
3.	Граматика	24
4.	Правопис	23
5.	Књижевност	60
6.	Читање и писање	40
7.	Позориште и филм	4
УКУПНО		180

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Планирање наставног рада је прва етапа у организацији наставе. Наставник проучава Наставни план и програм у којем су дати садржаји (распоредјени по темама), очекивани исходи и оквирни број часова за сваку тему и на основу тога врши глобално и оперативно планирање. Током планирања наставник треба да креативно приступа избору, распореду и временској динамици програмског садржаја за наставни предмет Српски језик. Припремање за реализацију наставног садржаја на часу (писмена припрема) треба да садржи опште елементе припреме и ток рада на часу (организација и структура наставног рада). Наставни садржаји и очекивани исходи које ученик треба да оствари у доброј мјери детерминишу избор облика, метода, токова и резултата рада. Наставник је слободан у избору методологије, коју прилагођава могућностима ученика у одјељењу и материјално-техничким условима рада како би ученик што успјешније остварио очекиване исходе.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Циљ теме *Култура изражавања* је навикавање на правилно, течно и увјерљиво усмено и писмено изражавање, стицање самопоуздања у говорништву и јавним наступима, те развијање културе слушања. На основу стеченог знања и остварених исхода у другом разреду, наставља се рад на садржајима из културе изражавања. Ученик ће бити у могућности да преприча прочитани текст на основу општег плана, детаљног плана и на основу детаљних питања, да прича о догађајима и доживљајима користећи све мање машту,

а што више укључујући стварне ситуације. На основу препричавања и причања текста наставник постепено уводи ученика у описивање блиских особа и предмета (*Мој најбољи друг, Мој кућни љубимац, Моја омиљена играчка и слично*). Описивањем се приказују углавном спољашње особине бића или предмета. Овим обликом изражавања се утиче на развој визуелне културе ученика. Наставник ће кроз систематске вјежбе описивања развијати посматрачке способности ученика тј. смисао за посматрање, анализу, а потом и синтезу посматраног бића (или предмета).

Ортоенија има за циљ примјењивање основних норми из културе говорне комуникације и правилно изговарање реченица по значењу, облику, те говорних цјелина у текстовима. За ову тему је планирано пет часова, сматрајући да су ученици већ усвојили правилан изговор гласова и реченица по значењу. Приликом наставничког изражајног читања, истицати начин изговора енклитика и проклитика да би ученици чули, савладали и примјењивали начин њиховог изговора. Због ограниченог броја часова, ученике је могуће само увести у појмове изговора монолошких и дијалошких цјелина.

Циљ теме *Граматика* је познавање и примјењивање основних граматичких норми, те његовање књижевног језика у говору и писању и богаћењу рјечника. Наставник ће у разговору са ученицима поновити гласове у српском језику и карактеристике њиховог изговора. Кроз адекватне говорне вјежбе ученика увести у појам подјеле гласова на самогласнике и сугласнике. У трећем разреду ученик ће проширити своје знање о реченицама по значењу и са заповједним реченицама као обликом изражавања, користећи при писању и одговарајуће интерпункцијске знакове. Нови садржај у оквиру ове теме су *реченице по облику*. Кроз различите примјере ученику показати потврдни и одрични облик реченице. Приликом усвајања *врста ријечи* (именице, глаголи и придјиви) препоручује се коришћење методичких полазних текстова које су ученици усвојили на часовима књижевности. Планирана је једна граматичка вјежба по полугодишту (припрема, израда и исправак).

Правопис има за циљ проширивање знања и примјењивање правописних норми које се односе на реченицу, употребу великог слова, знакова интерпункције, писања ријечце “ли”, ријечце “не” и преношење дијела ријечи у нови ред. Код ученика треба развијати вјештине писања и навике лијепог писања уз примјену правописних норми. На основу стеченог знања о правилном писању великог слова и основних знакова интерпункције ученик ће на одговарајућим примјерима проширивати своје знање о писању географских појмова, празника и слично, те научити правилно писати негацију уз глаголе, именице и придјеве (Правопис Матице српске из 2014. године). Са ученицима треба увјежбавати писање ријечце “ли” у упитним реченицама на сложенијим примјерима. На основу стеченог знања и искуства ученик ће моћи самостално да раставља ријечи на крају реда и преноси их у нови ред. Планирана је једна правописна вјежба по полугодишту (припрема, израда и исправак). Приликом исправка писмене вјежбе наставник треба истаћи најчешће колективне и индивидуалне грешке и показати правилан начин писања истих. То је начин да ученик на часу исправке писмене вјежбе уочи своје грешке у тексту и исправља их. Наставник може да користи и примјењује више различитих начина исправљања писмених вјежби и на тај начин часове чини занимљивијим.

Циљ теме *Књижевност* је оспособљавање ученика да доживљава и интерпретира књижевно дјело, разумије основне појмове о књижевности, разликује обрађене књижевне врсте, те развијање читалачких навика и његовање књижевног језика у говору и писању. Ученика треба оспособљавати за истраживачки рад на књижевном тексту. У трећем разреду ученик ће на основу стеченог знања и искуства моћи радити на сложенијим књижевним текстовима и тиме проширити своје знање. Особине ликова треба да уђу у домен дубље карактеризације и да ученик на тај начин гради и аргументује свој етички став. Наставник

ће приликом обраде лирске пјесме ученика увести у појам риме (не именујући њене врсте), ритма и мотива пјесме.

Читање и писање има за циљ навикавање на правилно читање и писање оба писма и развијања читања са разумијевањем, развијање читалачких навика, његовање књижевног језика у говору и писању и богаћење рјечника. Нови наставни садржај са којим се ученик сусреће у оквиру ове теме је упознавање штампаних и писаних слова латиничног писма. Наставник треба да оспособи ученика да препознаје, чита и правилно пише сва штампана и писана слова латинице. При обради штампаних и писаних слова латинице, наставник је слободан у избору методског поступка рада. Методичка структура часа обраде штампаног латиничног слова (или групе штампаних слова) може да садржи сљедеће етапе:

1. уводне припремне активности, тј. приступ гласу/овима и слову/има (мотивациона и језичка припрема);
2. обрада гласа/ова (учавање и издвајање гласа, повезивање с гласовима у природи, изговарање или артикулација гласа, учавање позиције гласа/гласова у различитим ријечима);
3. усвајање слова/или групе слова (показивање, опис и учење слова, учавање слова у различитим ријечима, упоређивање с другим словима, самостално обликовање слова или више њих, те самостално писање слова).
4. читање (слагање ријечи у којима је заступљено слово (или више њих) на индивидуалној словарници, шчитавање новог слова/групе слова, читање и интерпретација текста у коме је врло фреквентно одређено слово (из Читанке, Радне свеске, са наставног листића или из дјечије штампе), вјежбе различитих врста читања текста (штафетно, хорско, изражајно...);
5. самосталан и стваралачки рад ученика (састављање ријечи од задатих слова и реченица од задатих ријечи, цртање и илустровање, рјешавање ребуса и укрштеница, писање ријечи, допуњавање започетих реченица, рад на деформисаном тексту);
6. домаћа задаћа.

Обрада писаних латиничних слова је нешто сложенија. Када је ученик посматрањем и упоређивањем уочио облик писаног слова, треба му показати како се оно пише. Наставник ће показати поступак писања писаног слова, именујући његове елементе (повлачимо косу линију, десни полукруг, правимо завијутак, правимо “стомачић”...), а ученик ће пажљиво да посматра. Затим ће ученик самостално писати слова у својој свесци. Прије тога, пожељно је да дјеца демонстрирају писање слова прстом по ваздуху или клупи, заједно са наставником. Када је савладао писање великог и малог слова латиничног писма, прелази на писање ријечи у којима се оно налази, да би увјежбао везивање новог слова са другим словима. Ученика треба учити да пише цијело слово не прекидајући потез (ако се слово може написати у једном потезу) и вјежбати да пишу ријеч као цјелину. То је све потребно да би се ученици потпуно припремили за касније брзо и лијепо писање. Ученика треба оспособити да изражајно чита текстове писане ћирилицом и латиницом, да чита по улогама оба писма и стекне елементарно осјећање интонације при читању дијалога.

Оријентациона структура часа обраде писаног латиничног слова (или групе писаних слова) може да изгледа овако:

1. уводне активности (мотивациони разговор, најава учења одређених слова);
2. обрада латиничног слова (или групе писаних слова) (истовремено или одвојено показивање и писање слова уз објашњење њихове структуре, ученици пишу слова на табли и у свескама...);

3. повезивање слова (или више њих) у ријечима (демонстрација уз објашњавање, ученици повезују нова писана слова у различитим ријечима...);
4. читање ријечи, реченица и краћих текстова написаних писаним словима латинице;
5. самосталан и стваралачки рад (писање ријечи и реченица, њихово допуњавање, рад на испуњалкама и ребусима...);
6. домаћа задаћа.

Тема *Позориште и филм* има за циљ оспособљавање ученика да доживљава, разговара и вреднује сценско дјело, зна и примјењује основне норме понашања које се односе на мјесто извођења драмског дјела. Гледањем филмова за дјецу и позоришних представа ученик надограђује своје знање о елементима филмске и сценске културе. Током разговора о њима ученик ће уочавати специфичности умјетничких поступака којима се изражава и ствара филмска и сценска умјетност. Ученик долази у школу са одређеним искуством о филму које наставник треба стручно употребијети и надограђивати. Методички приступ позоришној и филмској представи требао би да садржи одређене елементе као што су припремни разговор, гледање позоришног и филмског дјела, анализу и разговор о гледаном дјелу. То радимо на основу памћења и утисака које је ученик доживио.

ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Вредновање наставе и учења је етапа наставног процеса у којој се утврђује остваривање очекиваних исхода. Вредновањем и оцјењивањем наставник утврђује ниво постигнућа ученика у настави, тј. обим и квалитет усвојеног знања, ниво савладаности вјештина и развијености способности. Наставник треба континуирано да прати и вреднује рад ученика и на основу тога врши оцјењивање. Утврђени резултати су повратне информације о ефикасности наставног рада, које користе наставници, ученици, родитељи и други. Вредновањем наставног процеса наставник има информације о нивоу знања ученика, његовом напредовању и наредним корацима у раду и учењу, па на основу тога може кориговати и унапређивати свој рад. Приликом праћења и вредновања ученичког постигнућа, наставник се може осврнути на нивое сложености исхода знања који по угледу на Блумову таксономију прате: знање, разумијевање, примјену, анализу, синтезу и евалуацију (Табела 2).

Табела 2. Примјери питања, задатака или активности

КАТЕГОРИЈА	ТИП ОСТВАРЕНОГ ИСХОДА	ПРИМЈЕРИ
ЗНАЊЕ (РЕКОГНИЦИЈА, МЕМОРИЈА)	Присјећање или препознавање информација које су ученици учили	Издвоји субјекат и предикат у реченици... Зна шта су именице... Наведе главне и споредне ликове у књижевном тексту...
РАЗУМИЈЕВАЊЕ	Демонстрирање разумијевања материје за учење, трансформисање, реорганизација или интерпретација	Опише основне карактеристике књижевних ликова... Уочава позитивне и негативне особине ликова... Објасни како исправно пишемо ријечцу “не” уз глаголе у реченицама...

ПРИМЈЕНА	Употреба информација у рјешавању проблема	Потврдну реченицу напише у одричном облику ... Разврстава именице које означавају бића, предмете и појаве... Правилно употребљава знакове интерпункције...
АНАЛИЗА	Критичко мишљење, идентификовање разлога и мотива, извођење закључака, анализирање закључака	Упореди особине и поступке главних и споредних књижевних ликова који су носиоци радње у књижевном дјелу... Уочава и издваја уже логичке цјелине и даје им наслове...
СИНТЕЗА	Дивергентно, оригинално мишљење, оригиналан план, приједлог	Активно учествује у припреми и реализацији одабране представе... Састави причу на основу низа слика...
ЕВАЛУАЦИЈА	Процјењивање вриједности идеја, изношење идеја	Идентификује поруке, поуке и идеје у књижевном тексту и примјењује их у свакодневним ситуацијама... Тумачи сценско дјело...

Ученицима треба омогућити да стекну знања, вјештине и навике у складу са индивидуалним могућностима.

НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ ЛИКОВНА КУЛТУРА

Ликовна култура означава достигнуће ученика у области ликовне умјетности – цртање, сликање, вајање и примијењена умјетност. Она је веома важан елемент савременог васпитања и образовања. Ликовна култура ученика изграђује се постепено, плански и организованим наставним утицајем. Лично ангажовање ученика има одлучујући значај у том процесу. Наставник треба да подстиче ученика на непосредно ликовно стварање (цртање, сликање, вајање и друго), на стицање одговарајућих знања о ликовној умјетности, те на посјеђивање изложби – посматрање ликовних радова. Ученик кроз ликовне радове развија практична знања, вјештине, навике и ликовним језиком изражава своје мисли и осјећања. Садржаји наставе ликовне културе се могу реализовати у корелацији са другим наставним предметима и кроз различите наставне активности.

Табела 3. Садржаји програма наставног предмета Ликовна култура

Редни број	Наставна тема	Оквирни број часова
1.	Цртање	16
2.	Сликање	20
3.	Вајање	20
4.	Примијењена умјетност	16
УКУПНО		72

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Да би радна часовималиковнекултуребио успјешан, наставник у планирању и припремању свога рада и извођењу наставе треба да полази од неколико фактора. Прије свега морају се узети у обзир опште социјалне, психолошке и индивидуалне ликовне карактеристике ученика. Затим, наставник на основу програмских захтјева, постављених циљева, садржаја учења и очекиваних исхода врши глобално (годишње) и оперативно планирање и припремање за наставу. Ликовну културу можемо реализовати у корелацији са другим наставним предметима (*Српски језик, Моја околина, Музичка култура...*), животом школе и шире заједнице тако што ћемо извршити правилан избор тема и мотива. Потребно је извршити одговарајући избор материјала и техника помоћу којих предвиђени задаци и мотиви могу да се најуспјешније ријеше. Само извођење наставе, односно методичка организација часа подразумијева:

- правилну артикулацију часа и фазе кроз које ће проћи рад ученика,
- припремање дидактичких средстава и другог неопходног материјала за рад,
- оцјењивање и вредновање резултата рада.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни план и програм предвиђа реализацију часова ликовне културе кроз четири наставне цјелине: цртање, сликање, вајање и примијењену умјетност. Основни циљ рада своди се на развијање креативног односа према ликовним задацима и на основно упознавање са процесом и техникама рада који омогућују лични ликовни израз. Од игре, како почиње рад на ликовном васпитању и образовању, на крају овог периода ученик треба да се осјети искуснијим и самосталнијим, а то ће утицати на повећану критичност и повећан квалитет његовог рада. Постепено ће се развијати и критичност према туђим радовима иако још увијек наставник треба указивати ученику на вриједност његовог рада да би стекао самопоуздање и увјерио се да је упоран и искрен непосредан израз основна ликовна вриједност. Визуелни изражај ученика ће бити креативнији и потпунији ако га ученик остварује у емоционално подстицајној атмосфери, уз инспиративни музички доживљај.

Тема *Цртање* има за циљ богаћење графичког изражавања, развијање визуелне перцепције и техничке коректности. У трећем разреду, на основу стеченог знања и искуства, ученик може да користећи оловку, свјесније смјешта и гради цртеж, схватајући га као цјелину. Ученик понекад треба да црта кредом и на обојеним подлогама, тако да боја креде и подлоге буду у складу. Љепота пастела састоји се у благим тоновима и финој зрнастој структури. На овом узрасту ученик може да осјети предност и карактеристике овог материјала, уз инструкције наставника. Завршни пастел треба фиксирати или чувати између два стакла. Воштани пастел је и цртаћи и сликарски материјал. Лако клизи по подлози, интензиван је, не брише се и погодан је за рад. Њима се ради углавном на већем формату, а као подлога за рад служи свака хартија која није глатка. Наставник ће при раду воштаним пастелом дати ученику упутство да не наноси боје у више слојева. Туш као цртаћи материјал ученик ће користити на свакој подлози која нема велика упијајућа својства.

Циљ теме *Сликање* је развијање композиционе колористичке равнотеже и прецизнијег техничког умијећа, развијање осјећаја за естетску вриједност, те развијање уредности и рационалног коришћења материјала. Гваш као сликарска техника најбоље одговара ученику овог узраста, јер преко осушене боје може се нанијети још један слој боје. На тај начин по жељи ученик може дорадити површину слике. Као гваш могу се користити и акварел боје са бијелом темпером, тј. додавањем бијеле темпере добија се непрозирност карактеристична за гваш. Као подлога за рад може се користити свака хартија јаче структуре, даска, стакло и слично. Темпера као сликарска техника одговара овом узрасту. Омогућава декоративно покривање површина. Темпера тражи нешто тврђе четке, чвршће подлоге и палете. У основи нема битних разлика у техничкој употреби темпера и гваша, једино што темпера пружа могућност наношења гушћег намаза, а тиме и другачији утисак фактуре. Суштина техника воштани пастел и водене боје је да се пастелом нацртају контуре, а воденим бојама осликава површина. Комбиновањем ове двије технике добија се декоративна слика, разнобојност. У претходном разреду спомињали смо технику колаж – слика организована помоћу обојеног папира или тканина лијепљених на подлогу. Грешке које се могу очекивати у току рада углавном се свode на жељу ученика да прво лијепе мање површине и тиме стварају себи тешкоће при лијепљењу позадине и већих површина. Да би се избјегле могуће грешке наставник треба да упуту ученика у процес израде ликовног рада колаж техником.

Тема *Вајање* има за циљ навикавање на прецизније представљање пропорцији развијање веће техничке спретности. Вајарски материјали су веома различити и на овом узрасту пружају могућност да се од безобличне масе створи ликовна форма. Меки материјали су погодни за овај узраст. Обликују се прстима, најчешће додавањем масе. У трећем разреду ученик треба да ради у глини и да избјегава вајање састављањем појединих дијелова у цјелину, већ треба да ради на цијелој маси. Глина је веома пластична и омогућује реализацију најразноврснијих замисли. Глина наводи ученика на цјеловитије обликовање постављањем основних маса, на које се касније наносе детаљи. Мека савитљива жица представља такође вајарски материјал у овом периоду. Жицу треба схватити као линију која се креће у простору. За вајање се могу користити различити плодови, гране, стиропор и други разноврсни и рециклирани материјали. Примјеном овог начина рада ученик употребљава и различите алате и прибор који му помажу при раду. Основно техничко искуство које ученик треба да стекне на крају трећег разреда је да рад отпочне у цјелини.

Тема *Примијењена умјетност* има за циљ развијање осјећаја за улогу и распоред ликовних елемената на одређеном формату. У оквиру ове теме ученик ће користити технике *колаж* и *гваш* као приммијењену графику. Ученик ће се спонтано дводимензионално изражавати у приммијењеној умјетности и доносити нова рјешења и идеје. Наставник према могућностима користи понуђене или неке друге мотиве. Уколико постоји могућност посјетити музеј и/или галерију.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Учеников цртеж представља једну цјелину која у себи садржи комплекс способности и особина ученика, воље и искуства, стечених знања и навика, позитивних и негативних утицаја средине, склад доживљених и изражајних способности, пројектованих у ликовне елементе. Стога је и дјечији ликовни рад подложен анализама са различитих гледишта – психолошког, педагошког и естетског. Прави ликовни рад, као спонтани учеников израз најсигурнији је документ о ученику. При анализи учениковог рада треба имати у виду да цртеж може спонтано открити емоције дијетета, али је могуће и накнадним анализама утврдити његове особине. Када се утврђује веза између степена зрелости учениковог ликовног израза и психичке развијености, треба бити обазрив. У сваком дјечијем цртежу може се открити постојећи педагошки утицај. Позитиван педагошки утицај одражава се у слободном ликовном изражавању. Дакле, анализа учениковог рада је комплексна радња која поред естетске у себе укључује и психолошку и педагошку анализу, јер је у питању дијете које се развија. Вредновање ликовног рада ученика треба имати континуитет и прецизност запажања, што ћемо најбоље остварити детаљном евиденцијом утисака вођених у наставничкој личној свесци праћења. На основу својих запажања и самог учениковог описа личног рада може се извести и оцјена завршног ликовног задатка. Завршна школска изложба или временски дужа ликовна поставка на којој се излажу најбољи ученички радови утиче на одређени начин и на родитеље и ширу средину у којој је школа. При вредновању и оцјењивању можемо се осврнути на нивое сложености исхода знања који по угледу на Блумову таксономију прате: знање, разумијевање, примјену, анализу, синтезу и евалуацију (Табела 4).

Табела 4. Примјери питања, задатака или активности

КАТЕГОРИЈА	ТИП ОСТВАРЕНОГ ИСХОДА	ПРИМЈЕРИ
ЗНАЊЕ (РЕКОГНИЦИЈА, МЕМОРИЈА)	Присјећање или препознавање информација које су ученици учили	Разликује прибор и материјале за рад... Повлачи танку и дебелу линију...
РАЗУМИЈЕВАЊЕ	Демонстрирање разумијевања материје за учење, трансформисање, реорганизација или интерпретација	Приказује елементе у простору... Јасније илуструје прочитани текст уз богатији израз линијом...
ПРИМЈЕНА	Употреба информација у рјешавању проблема	Примијени самосталност у ликовном раду ... Примјењује смисао за лијепу у свакодневном животу...
АНАЛИЗА	Критичко мишљење, идентификовање разлога и мотива, извођење закључака, анализирање закључака	Анализира просторна и декоративна рјешења... Самостално бира боје и материјале током ликовног изражавања...
СИНТЕЗА	Дивергентно, оригинално мишљење, оригиналан план, приједлог	Учествује у избору радова за тематске изложбе... Покаже осјећај за топлу и пријатну емоцију у цртежу...
ЕВАЛУАЦИЈА	Процјењивање вриједности идеја, изношење идеја	Формира критеријуме процјењивања ликовног израза... Ликовно представи свој лични амблем (симбол) и основна традиционална обиљежја...

Ученицима треба омогућити да стекну знања, вјештине и навике у складу са њиховим индивидуалним способностима и могућностима.

НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ МУЗИЧКА КУЛТУРА

Током наставе, у оквиру предмета Музичка култура, код ученика развијамо естетску, али и етичку димензију личности која осигурава интелектуалну стимулацију личности, повећава социјалну интеракцију и сарадњу, подстиче осјећаје. Музика заокупља и одржава пажњу, стимулише и активира многе дијелове мозга, пружа могућност осмишљавања забавних начина путем којих је усвајамо, пружа могућност вербалне и невербалне комуникације, развија меморију, подстиче покрет, стимулише рад у колективу и групи јер у њој могу учествовати сви без обзира на могућности.

Улога наставника у наставном процесу је да урођене музичке способности ученика његује и развија разноврсним и добро осмишљеним музичким активностима. Подстицање дјечије музичке способности требало би бити ненаметљиво, забавно и занимљиво како би се ученици на часовима осјећали добро и уживали у раду. Треба имати у виду да се садржаји наставе музичке културе могу реализовати у корелацији са другим наставним предметима кроз различите наставне активности.

Табела 5. Садржаји програма наставног предмета Музичка култура

Редни број	Наставна тема	Оквирни број часова
1.	Музичко извођење: пјевање, свирање, говор уз покрет	22
2.	Слушање музике	7
3.	Музичко стваралаштво	7
УКУПНО		36

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Планирање наставе у трећем разреду основне школе почиње проучавањем очекиваних исхода и садржаја Наставног плана и програма. Након пажљиво проучених исхода и садржаја, прелази се на планирање рада за школску годину, и то: глобално и оперативно. Када је ријеч о глобалном планирању у настави музичке културе, више се ради о прегледном сређивању распореда наставних тема (*Музичко извођење: пјевање, свирање, говор уз покрет, Слушање музике и Музичко стваралаштво*). Оперативно планирање подразумијева припрему за обраду наставних садржаја у току једне школске године и оно захтијева нешто прецизнији и детаљнији рад. Садржаји предмета Музичка култура нису једноставно дјеловиви јер се међусобно преплићу различитим активностима. При одабиру садржаја за конкретан час наставник треба да размишља и о томе да ли неке од садржаја обрађује, утврђује, понавља или провјерава.

Предзнање ученика је важан фактор који треба узети у обзир приликом планирања наставе музичке културе.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

За реализацију наставе предмета Музичка култура у трећем разреду, планирано је 36 наставних часова у току школске године, и то 22 часа за тему *Музичко извођење: пјевање, свирање, говор уз покрет*, 7 часова за *Слушање музике* и 7 часова за *Музичко стваралаштво*.

Циљ наставне теме *Музичко извођење: пјевање, свирање, говор уз покрет* је развијање музичког слуха, музичког памћења, ритамских и метричких способности. У оквиру ове наставне теме налазе се бројни наставни садржаји који су сврстани у сљедеће категорије: бројалице (говорне, пјеване), народне пјесме и игре, свирање, дидактичке музичке игре и драматизације, композиције за дјецу и пјесме везане за вјерске и годишње празнике. У склопу ове наставне теме ученик ће се упознати са традицијом свог и других народа. На

основу аутентичних фотографија, или ако имамо прилику непосредним посматрањем, ученика треба упознати и са изгледом народних ношњи из њиховог краја/завичаја.

Током извођења бројалица треба да се створи атмосфера игре, јер се кроз игру најбоље учи. Код обраде бројалице посебну пажњу треба посветити равномјерном и разговоријетном ритмичком изговарању слогова и ријечи бројалице у темпу. Покрете уз јасно изговарање бројалице прво изводи наставник, док ученик посматра. Да би постигао уједначеност изговарања бројалице наставник може изводити покрете као што су ходање, љуљање, њихање. Затим ученик имитира покрете и изговор наставника. Поступак обраде пјеване бројалице је захтјевнији јер се поред текста и темпа додаје и учење мелодије. Наставник прво треба да отпјева цијелу бројалицу ради цјелокупног доживљаја. Потом ученик слуша, памти и понавља краће фразе иза наставника. Када је бројалица добро научена напамет, прелази се на њено ритмично изговарање, оштро дијељење на слокове, уз обавезно разбројавање које се послје може замијенити покретима, а након тога и свирањем на ритмичким инструментима. У трећем разреду бројалице се изводе у нешто сложенијим аранжманима, у односу на претходну годину, са увођењем ритмичке пратње у једној или више група. Ритам може бити праћен употребом властитог тијела као инструмента, инструментима које је ученик претходно сам направио или помоћу Орфовог инструментаријума.

Методски поступак обраде пјесме по слуху састоји се од неколико етапа које у доброј мјери одређују и артикулацију часа:

- **увод и стварање расположења** које одговара садржају пјесме и њеном карактеру. У овом дијелу часа ученика треба распјевати, то се може учинити на више начина али ни један не треба да постане стереотипан,
- **кратак разговор, интересантна прича или ликовна илустрација** која садржи приказ текста, а који ће директно утицати на мотивацију ученика,
- **слушање нове пјесме у извођењу наставника** или са снимљеног материјала. Утисак ће бити снажнији уколико наставник изражајно пјева, при чему се може помоћи инструменталном пратњом,
- **рад на савладавању пјесме по слуху** је сложен процес који се састоји од слушања, памћења и понављања мањих музичких цјелина иза наставника, њиховог повезивања и спајања у цјеловиту пјесму. Поступак се понавља док ученик не савлада у потпуности текст и мелодију,
- **пјевање пјесме од почетка до краја** уз давање почетне интонације.

Текст и мелодија уче се заједно, јер ако се превише пажње поклони усвајању текста мало времена остаје за учење мелодије. Наставник увијек треба имати у виду да у првом сусрету са пјесмом ученик неће моћи све да запамти, због тога је неопходно нову пјесму понављати и увјежбавати. Комбинацијом са осталим наставним темама и садржајима никада нећемо доћи у ситуацију да понављање пјесме пређе у монотонију и досаду (свирање, дидактичке музичке игре, разне драматизације итд). Код већине народних пјесама сам текст нам указује на покрете које ученик треба изводити, али постоје и оне у којима наставник и ученици креирају покрете према сопственим могућностима и жељама. Пјесма постаје игра оног тренутка када се ученик креће, тапше рукама или свира на неком ритмичком инструменту, уживајући у складу мелодије, ритма и својих покрета. Пјесме везане за вјерске и годишње празнике треба планирати у вријеме када се одређени празници обиљежавају, јер управо тада ове наведене садржаје успјешно можемо интегрисати са садржајима осталих наставних предмета.

Циљ теме *Слушање музике* јесте да код ученика развије способност слушне концентрације, подстиче емоционално доживљавање слушане композиције, развија естетику, могућност препознавања звукова и боја различитих гласова и инструмената, као и могућност анализе и вредновања одређеног музичког дјела. Ученици трећег разреда већ имају искуство у слушању музике, па им ова активност не представља новину. Ипак у односу на први и други разред захтјеви наставника након одслушане композиције су прилагођени узрасту ученика. Да би избјегли монотонију и овај час учинили што занимљивијим потребно је пажљиво осмислити све активности везане за слушање музике.

У трећем разреду ученик треба да утврди своје знање везано за разликовање пјевања од свирања, појединачног (солистичко) и заједничког (хорско) пјевања, пјевања заједно са свирањем (вокално-инструментално), оркестарског (инструментално) извођења, као и пјевања (вокално) без инструменталне пратње. Ученик треба да својим ријечима објасни појмове као што су композиција и композитор, те да објасни улогу диригента (не инсистирати на дефиницијама). Све ове појмове ученик може да усвоји путем игре улога. Наставник може заједно са ученицима да организује мини маскенбал, када ће ученицима дати задатак да се за час музичке културе маскирају у диригента или неког познатог композитора. Ученици могу да науче и неколико података из живота композитора ког представљају и да остатку разреда испричају кратку причу о “себи”. Ученик који тај дан представља диригента може да изабере солисте или оркестар својих другова из разреда и да импровизује покрете који су карактеристични за ово занимање.

Методски поступак слушања музике има своје устаљене етапе:

- **стварање подстицајне атмосфере за слушање музике** (занимљиве приче везане за композицију, аутора, земљу из које потиче аутор композиције итд);
- **глобално слушање** (слушање композиције у цјелини и емоционални доживљај истог);
- **спонтано реаговање на музички доживљај и разговор о дјелу;**
- **припрема за селективно слушање са јасно постављеним захтјевима** (сугестијама наставника усмјеравати пажњу ученика на средства извођења - глас, инструмент или на појединачне изражајне елементе - ритам, мелодија, темпо, динамика);
- **селективно слушање** подразумијева запажање и схватање музичких појединости које су карактеристичне за слушану композицију;
- **припрема за поновно слушање композиције у цјелини;**
- **глобално слушање вишег нивоа** (синтеза свега што је ученик уочио и сазнао о слушаној композицији);
- **изражавање утисака и сопствено вредновање слушане композиције** (у трећем разреду доживљај након слушања композиције, поред разговора, може бити исказан и ликовно - бојом, линијом, цртежом, ријечју или фотографијом).

Као што видимо, методски поступак слушања музике подразумијева слушање једне композиције више пута, зато је веома важно да ученици у току часа слушану композицију могу да изразе покретом, мимиком лица, цртежом, текстом и слично. Уколико слушана композиција садржи карактеристичне изражајне елементе, који су лако уочљиви (темпо, динамика, ритам, мелодија), ученику можемо поставити разне креативне задатке у току слушања.

На овом узрасту можемо увести и једну нову активност коју ће ученик практиковати на часу *Слушања музике*. Ученик може израдити и свој *Дневник слушања музике*.

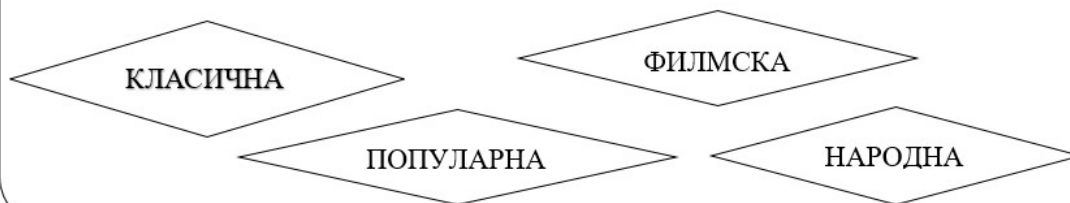
Приједлог изгледа Дневника слушања музике:

ДНЕВНИК СЛУШАЊА МУЗИКЕ

НАЗИВ КОМПОЗИЦИЈЕ:

ИМЕ И ПРЕЗИМЕ КОМПОЗИТОРА:

ВРСТА МУЗИКЕ КОЈОЈ ПРИПАДА КОМПОЗИЦИЈА:

НАЧИН ИЗВОЂЕЊА КОМПОЗИЦИЈЕ:

НАЦРТАЈ ИНСТРУМЕНТ КОЛИ НАЈЧЕШЋЕ ЧУЈЕШ ТОКОМ СЛУШАЊА:

ИЗРАЗИ СВОЈ ДОЖИВЉАЈ КОМПОЗИЦИЈЕ СЛИКОМ, ЦРТЕЖОМ, РИЧЕЧУ,
ФОТОГРАФИЈОМ:

Игре слушања:

Какав је то звук? – Приремити судове од различитих материјала: пластичне чаше, флашице, металне, дрвене и картонске кутије. Припремити и различита пуњења: гриз, рижа, пасуљ, каменчићи, перлице, кликери, металне спајалице. Такође припремити дрвене и пластичне оловке, металне кашике, гумице, крпе. Кутије пунити различитим пуњењем и слушати какав звук се чује. Са ученицима разговарати о промјени звука у зависности од врсте пуњења и количине сипаног материјала, али и о промјенама насталим када се о кутију удара металом, дрвом или пластиком, да ли има разлике у звуку када је испод кутије платнена крпа или је на лименку стављена гумица. Ако се са ученицима ова активност ради неколико пута, након неког времена, они могу сами да препознају која врста пуњења је у кутијама, тако да се ова игра може претворити у квиз. (Према: Милошевић-Симић, М. (2017). *Више од музичке игре*. Београд: Финеса)

Тихо, тише – Истраживати са ученицима који су то тихи становници наше планете и ко је од кога тиши. Да ли је врабац тих када пјева, или је од њега тиша мува? Да ли је комарац тих и да ли је бубамара тиша од њега? Подстицати ученика на размишљање и имитацију, али и поређење јачине звука. (Према: Милошевић-Симић, М. (2017). *Више од музичке игре*. Београд: Финеса)

Бетовенова соба – Да би ученици осјетили тишину и да би схватили, бар донекле, како је особама које не чују, након испричане приче о Бетовену и чињеници да је био глув, наставник упућује ученике на игру у тишини. Као прво, наставник најтишим шапатом даје команде ученицима шта они да ураде, такође што тише. Тако једном ученику даје команду да затвори врата, другом да донесе књигу, трећем да донесе лопту, тако да сваки ученик добије свој задатак. Када су сви обавили задатак, наставник ученицима објасни да ће сада добити команду погледом, дакле без шапата, да сами ураде свој задатак. Касније се разговара о томе ко је био најтиши, а ко најгласнији. (Према: Милошевић-Симић, М. (2017). *Више од музичке игре*. Београд: Финеса)

Ово су само неке од могућих игара које могу да послуже као припрема или увод у час слушања музике. Наставник има потпуну слободу да сам осмисли неке нове игре или примијени већ оне добро познате. Слушање музике је веома важно на овом узрасту јер никада не требамо заборавити да дијете боље чује што више и пажљивије слуша.

За поједине композиције могуће је израдити Музикограм помоћу кога ће ученици пажљиво пратити мелодију и разне промјене у темпу, ритму и динамици. У трећем разреду ово није нова активност за ученика, па један од задатака може бити и да ученик сам покуша нацртати свој Музикограм у току слушања композиције. Затим може објаснити шта га је у слушаној композицији навело на одабир одређених линија и знакова. (<https://www.youtube.com/watch?v=oJy1PzvapU4>).

Слушање химне један је од садржаја који се налази у Наставном плану и програму за трећи разред. Непосредно прије слушања химне, наставник треба објаснити ученику да је химна свечана композиција и да се слуша и/или пјева на важним државним или свечаним догађајима. На овом узрасту ученик треба да зна сљедеће: док се слуша химна треба устати и са дужним поштовањем саслушати химну, након одслушане химне нема аплауза.

Тема *Музичко стваралаштво* има за циљ развијање креативности, покрета у музици, подстицање маштовитости и самопоуздања. Музичко стваралаштво је неправедно запостављено у настави музичке културе, иако је један од најкреативнијих дијелова наставе и представља виши степен активирања музичких способности које се стичу кроз музичке активности. Иако је за тему Музичко стваралаштво предвиђено 7 часова на годишњем нивоу, ово не мора бити број кога ћемо се строго придржавати, јер се музичко стваралаштво може прожимати кроз активности пјевања, свирања и слушања музике.

Израда дјечијих музичких инструмената је веома забавна за ученике овог узраста јер подстиче на стваралачки процес. Поред индивидуалног рада на изради инструмената, можемо организовати и рад у пару или групни рад, па чак и радионице са родитељима. Наставник мора да има оригиналне идеје које се, уз помоћ дјечије маште, могу претворити у инструменте који су снажан мотивациони фактор у извођењу музике. На овом узрасту није потребно правити инструменте са одређеном висином тона јер за то нема потребе. Инструменте које је ученик израдио у претходним разредима треба чувати јер ће нам користити у току групне импровизације или приликом комбинације инструмената. Неки од предложених инструмената за израду у трећем разреду су: звечке од пластичних кашика и сјеменки, мали бубњеви, даире.

Примјери израде музичких инструмената и помагала

Свирање једноставних ритмичних фигура тијелом и предметима се наставља на рад који је био заступљен у првом и другом разреду. Захтјеви у трећем разреду морају бити на вишем нивоу и сложенији, јер ови задаци морају бити изазов за ученика. Прије свега наставник треба добро бити припремљен и час треба бити изузетно добро осмишљен. Препорука је страница *Тело као инструмент* на друштвеној мрежи Facebook ([Detlići - Leptiriću šareniću - razvoj motorike kod dece](#) , [Na kraj sela žuta kuća](#)).

Да би часове Музичког стваралаштва учинили занимљивим и забавним можемо израдити наставна помагала која ће нам бити од велике користи. Један од приједлога може бити израда картонске коцке, на чијим ће страницама бити исписани ритмички задаци за ученика (удари два пута ногама о под, плесни дланом о длан, пуцкетај прстима три пута, понови оно што је урадио ученик прије тебе и додај још корачање, плеси итд). Можемо да направимо и поља која ће подејевати на друштвену игру “Не љути се, човјече” или “Монопол” али тако да у склопу ове игре ученици добијају разне музичке задатке (свирање на Орфовом инструментаријуму, свирање на израђеним инструментима, задавање и понављање ритмичких дионица, довршавање започете пјесме, пјевање научене пјесме неколико пута узастопно, препознавање музичких инструмената итд). Ове активности нам могу бити помоћ и добар показатељ приликом вредновања ученика.

Наставник може да сними разне звучне задатке које изводе ученици, а снимак може користити за потребе анализе рада, вредновања и самовредновања ученика.

Приредбе и манифестације су веома битне за ученика. Путем њих ученик ослобађа свој стваралачки потенцијал и стиче додатно самопоуздање. На овај начин испуњава своје вријеме конструктивно и креативно стварајући позитивну слику о себи. На овом узрасту сви ученици треба да учествују у припремању разредних и школских приредби, манифестација у складу са својим могућностима.

Примјери радио-драме и звучне приче у којима музика има значајну улогу при доживљају драматизације текста: <https://soundcloud.com/info-arte205/ivica-i-marica>, <https://www.mixcloud.com/radasin/dedin-sesir-i-vetar/>

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење, вредновање и оцјењивање је веома комплексан процес који захтијева стално праћење рада и активности ученика. Подаци добијени овим начином рада имају вишеструку корист. Објективне критике које упућујемо ученицима су заправо смјернице за даљи начин рада и приједлози како се учење може унаприједити. Ученик на овај начин има могућност да се на свој рад критички осврне и самовреднује своја постигнућа. У оцјену морамо укључити и учениково залагање и понашање на часовима музичке културе јер немају сви ученици једнако развијене музичке способности, а сви су изложени истим захтјевима. Важно је нагласити да ћемо увијек пратити лични напредак ученика, те да се не пореде резултати једног ученика са другим. Једна од идеја је и та да ученик направи свој портфолио који може бити од велике важности у процесу оцјењивања. У портфолију ученик може одлагати све своје радове и запажања са часова музичке културе.

Табела 6. Примјери питања, задатака или активности

КАТЕГОРИЈА	ТИП ОСТВАРЕНОГ ИСХОДА	ПРИМЈЕРИ ПИТАЊА, ЗАДАТАКА ИЛИ АКТИВНОСТИ
ЗНАЊЕ (РЕКОГНИЦИЈА, МЕМОРИЈА)	Присјећање или препознавање информација које су ученици учили	Именује неколико композиција за дјецу... Именује бројалицу и брзалицу... Свира по слуху ритмичку пратњу уз бројалицу...
РАЗУМИЈЕВАЊЕ	Демонстрирање разумијевања материје за учење, трансформисање, реорганизација или интерпретација	Својим гласом музикално изводи композицију за дјецу... Објасни улогу диригента...
ПРИМЈЕНА	Употреба информација у рјешавању проблема	Уз пјесму и покрет изводи музичке игре... Изводи наглашен и ненаглашен тактов дио кроз покрет или свирање на дјечијим инструментима... Изводи традиционалне музичке игре...
АНАЛИЗА	Критичко мишљење, идентификовање разлога мотива, извођење закључака, анализирање закључака	На основу карактеристичног одломка препознаје слушану композицију... Разликује дубоке - високе, тихе - гласне, кратке - дуге тонове...

СИНТЕЗА	Дивергентно, оригинално мишљење, оригиналан план, приједлог	Самостално осмисли једноставне плесне кораке или мање музичке играчке... Осмисли нови ритам уз текст бројалице...
ЕВАЛУАЦИЈА	Процјењивање вриједности идеја, изношење идеја	Учествује у реализацији различитих школских приредби... Учествује у стварању нове музичке приче...

НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ МОЈА ОКОЛИНА

Наставни предмет Моја околина у трећем разреду представља једну заокружену цјелину упознавања ученика са околином и друштвеном заједницом у којој живи, са биљним и животињским свијетом који га окружује, неживом природом и појавама те односом човјека према природи и друштву у којем се налази.

Општи циљеви предмета Моја околина за прву тријаду односе се на оспособљавање ученика за разумијевање међусобне условљености и повезаности природних и друштвених процеса те активно и самостално учешће у друштвеном животу средине у којој живи. Имајући у виду узраст, предзнања, интересовања, вјештине и способности ученика трећег разреда, наставник треба имати на уму и развијање истраживачких активности ученика у циљу учења и самоучења, те развијање когнитивних способности, аргументације, критичког и стваралачког мишљења о природним и друштвеним процесима у околини. Наравно, када посматрамо ученика као друштвено биће и пуноправног члана друштвене заједнице, акценат стављамо и на развијање свијести о личном и групном идентитету као услова за заједнички живот и уважавање свих чланова заједнице. На крају, али не и мање важан је неодвојиви, васпитни моменат који се тиче развијања еколошке свијести и љубави према природи.

Табела 7. Садржаји програма наставног предмета Моја околина

Редни број	Наставна тема	Оквирни број часова
1.	Саобраћај	7
2.	Изглед мјеста и околине и рад људи	13
3.	Оријентација у времену и простору	7
4.	Нежива природа, појаве и материјали	18
5.	Животињски и биљни свијет	13
6.	Екологија	5
7.	Човјек и здравље	7
8.	Пригодне теме	2
УКУПНО		72

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Полазећи од исхода који су дати у Наставном плану и програму и садржаја кроз које ће се ти исходи остварити, сваки наставник креира свој глобални план и програм рада. При томе наравно, има на уму и садржаје осталих наставних предмета, ради остваривања могуће корелације и интеграције садржаја, слично као што је то рађено и у ранијим разредима. Јасно нам је да тако постављени и планирани садржаји осигуравају трајније и свеобухватније усвајање знања.

Након глобалног планирања слиједи развијање оперативних програма рада. Дефинисани исходи су основа за оперативно планирање и из њих наставник осмишљава конкретне наставне садржаје и активности. Предложени садржај се може дијелити увише наставних садржаја, а то одређују исходи учења, планирани модел учења, наставне методе, наставна средства којима школа располаже, креативност наставника и слично. За усвајање одређених исхода је потребно више времена и више различитих активности. Сваки наставник је у свом планирању, припремању и реализацији наставе аутономан али и одговоран.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

За реализацију наставе предмета *Моја околина* у трећем разреду, предвиђена су 72 наставна часа годишње, тј. два часа седмично. Већина циљева и задатака овог предмета се постиже кроз непосредну истраживачку активност ученика уз ненаметљив подстицај и подршку наставника. Значајне активности ученика у оквиру предмета *Моја околина* су:

- Посматрање са усмјереном и концентрисаном пажњом ради јасног запажања и уочавања свијета у окружењу (уочавање видних карактеристика);
- Описивање – вербално или ликовно изражавање спољашњих и унутрашњих запажања;
- Процјењивање – самостално одмјеравање;
- Груписање – уочавање сличности и различитости ради класификовања;
- Праћење – континуирано посматрање ради запажања промјена;
- Записивање – графичко, симболичко, ликовно, литерарно биљежење опажања;
- Примјена – у настави, свакодневном животу и спонтаној игри и раду;
- Експериментисање – намјерно модификоване активности, експерименти које изводи сам ученик;
- Истраживање – испитивање особина, веза и узрочно-посљедичних односа;
- Сакупљање – прављење колекција, збирки, албума из природног и друштвеног окружења;
- Стварање – креативна продукција;
- Активности у оквиру мини-пројекта – осмишљавање и реализација.

Програм садржи укупно осам тема, од којих се једна односи на *Пригодне теме* са предвиђена два часа за реализацију. Циљ ове теме је активно учествовање у планирању и реализацији пројекта школе или одјељењске заједнице као и у организованим посјетама у циљу упознавања околине, живота и рада људи, биљног и животињског свијета околине у којој ученик живи. У оквиру ове теме могуће је реализовати различите еколошке активности, посјете различитим установама, културно-историјским споменицима, вјерским објектима, саобраћајним полигонима, предузећима, занатским радионицама, пољопривредном имању, стакленику и слично.

Треба напоменути и то да списак тема у програму *Моја околина* не представља и редослијед тема за реализацију. Које теме и садржаје ће наставник планирати и у које вријеме, остављено је на процјену самом наставнику који реализује наставу. Сви садржаји из једне теме се не морају одмах обрадити. Одређени садржаји се могу планирати и реализовати касније, у неко погодном вријеме.

Наставна тема *Саобраћај* има за циљ упознавање ученика са врстама саобраћаја и саобраћајних знакова, те развијање саобраћајне културе ученика као активног учесника у саобраћају. Приликом изучавања *Врста саобраћаја*, ученик има од раније формиране одређене појмове, па му неће представљати тешкоћу да објасни врсте саобраћаја и саобраћајних средстава. Могуће је ученике подијелити у групе у којима ће самостално или у пару истраживати, пронаћи интересантне чланке, слике и илустрације, цртати, правити мапе ума, а затим и презентовати своја знања. Да би ученик усвојио све предвиђене појмове, могу се организовати различити квизови са питалицама, асоцијацијама, игре меморије, укрштенице итд.

Занимљиво и забавно учење о значењу саобраћајних знакова можемо организовати кроз прављење макете мјеста у којем ученик живи. Ученик може на равној подлози (даска, стирипор, картон и слично) цртати, осликавати, изрезивати од папира и лијепити у 3Д формату, улицу и пјешачки прелаз, тротоар, аутомобиле, саобраћајне знакове и разне друге објекте. Макете је могуће радити на часовима ликовне културе, индивидуално, у пару или групно. Веома интересантна активност за ученике је прављење одјељењске изложбе ликовних радова како би креативни рад био доступан за посматрање још неко одређено вријеме. Са ученицима организовати и гледање одабраних епизода из серијала “Пажљивко” на Youtube–у.

Циљеви теме *Изглед мјеста и околине и рад људи*, односе се на стицање основних знања о карактеристикама рељефа мјеста и околине, проширивање знања о предузећима и установама у мјесту и ближој околини, затим развијање позитивног и толерантног односа према идентитету других људи те уважавање различитости без обзира на националну, вјерску, полну или било коју другу припадност.

Током изучавања садржаја *Облици рељефа ближе околине*, ученику треба обезбједити искуствено и очигледно учење, припремити одговарајуће слике, фотографије, презентације и слично како би ученик могао уочити разлике између појмова (брдо, планина, страна, врх, долина, равница...). У корелацији са наставом ликовне културе, на часу је могуће израдити модел рељефа уз презентовање урађеног. Ученику се може дати и истраживачки задатак откривања разлике између видика у зависности гдје се налази стојиште. Задатак може урадити уз подршку родитеља. Овај задатак имаће више позитивних страна као што је квалитетно проведено вријеме са родитељима или старијима, сарадња, боравак у природи, посматрање и опажање, коришћење дигиталних уређаја при фотографисању и биљежењу утисака, демонстрација наученог и на крају, трајно знање.

Да би стекли знања о начину одређивања лијеве и десне обале ријеке или лијеве и десне стране улице, како пронаћи жељену адресу или како се оријентисати у насељу, најбоље је организовати ванучионичко учење, гдје ученик учи искуствено, демонстрира научено и примјењује своје знање. На исти начин се може организовати и изучавање садржаја *Вјерски објекти и културни споменици у мјесту и околини*. Препорука је да се садржаји реализују у корелацији са ликовном културом (цртање техником креда и угљен са мотивима *Споменик у мјесту, Црква...*).

Ученику треба дати прилику да истражује, тражи информације од старијих, користи информационе технологије, да размјењује информације, да се креативно изражава, те да научи како учити. Након овако организованог искуственог учења, кроз различите квизове, игре асоцијације, допуњалке, укрштенице и слично могу се организовати утврђивања али и провјере знања ученика.

Циљеви теме *Оријентација у времену и простору* су усвајање основних знања о оријентацији у простору као и усвајање знања о мјерењу времена (дан, сат/час, минут), те о употреби календара.

Јасно је да оријентација у простору не значи само пуко набрајање главних страна свијета и начина како се можемо оријентисати у природи. Да би знање било примјењиво, са ученицима се може организовати игра оријентације на часу физичког и здравственог васпитања *“Пронађи скривено благо”* (у школском дворишту или игралишту). Ученике одјељења подијелити у четири тима и дати им различите боје за распознавање: црвени, плави, жути и зелени. Прије наставног часа треба припремити цедуљице одговарајућих боја са порукама и залијепити их по доступним објектима, тј. стаблима дрвећа, огради, зиду школе, стативама, клупама... Садржај поруке може бити нпр. *“Од полазне тачке иди 30*

корака сјеверно.” Када ученик испуни задатак и дође на задато мјесто наћи ће нову поруку: “*Окрени се према западу и направи 17 корака*”... Садржај порука могу бити и питалице, загонетке, математички задаци итд. Број порука може бити произвољан. На крају, ученик долази до скривеног блага, играчке, писма, похвале и слично. Може се организовати и такмичење међу групама, паровима или појединцима.

Приликом разговора о временским одредницама *сат и минут*, пожељно је да ученик направи модел часовника са покретним казаљкама и на тај начин вјежба читање и мјерење времена. Овакво учење ће бити забавно, а уз игру ће савладати читање и рачунање времена. Прављење часовника је могуће урадити у корелацији са ликовном културом (*Примијењена умјетност*).

Ученици су још у другом разреду почели са учењем мјесеци у години и са обиљежавањем датума свог рођендана. У трећем разреду се проширује знање, користи се годишњи календар и рачуна вријеме од једног до другог датума. Наставник може најавити креирање *одјељењског годишњег календара* за текућу годину тако што ће сваки ученик креирати лист календара за мјесец у којем је рођен. Наставник може направити и одговарајући шаблон, а кад га дјеца исцртају, обоје и напишу бројеве за дане у мјесецу и ознаке седмица, састави га и стави на видно мјесто у учионици. У тај календар се могу биљежити сва важна дешавања за ученике одјељења (рођендани, славе, Дан школе, планиране посјете, излети, одласци у кино или неке други важни датуми). Календар је могуће урадити у корелацији са ликовном културом (*Техника колаж – приммијењена графика*).

На исти начин је могуће креирати и *календар природе* са апликацијама временских промјена, годишњих доба, ознакама за мјесеце, дане итд. који се може уређивати сваки дан, по договору. Садржаје повезати са наставом музичке културе (пјевање пјесама: *Све јеповшло наопачке, Јесен, Прољеће...*).

Сваки ученик може израдити своју личну *ленту времена* у виду дугачке траке папира са значајним догађајима из његовог живота. Шаблон ленте може израдити наставник за сваког ученика, а ученици ће ленту исписивати или илустровати током времена. На крају школске године се може организовати и представљање ленти као одјељењске изложбе под називом, нпр. “*Ја у времену*”. Садржај је могуће повезати са наставом српског језика (*Причање на основу низа слика*).

Тема *Нежива природа, појаве и материјали* прије свега има за циљ развијање свијести о условљености природних појава, те развијање научног погледа на свијет. Што се тиче изучавања ових садржаја, важно је напоменути да већину ових садржаја реализујемо кроз једноставне експерименте при чему ће ученик самостално долазити до закључака.

Усмјереним разговором и правилно постављеним питањима и задацима, ученик ће доћи до закључака о *особинама воде*. Може се организовати групни рад гдје ће свака група имати по један задатак, да испита одређену особину воде, да експериментише, а затим да представи своје доказе и закључке.

У контролисаним условима, под надзором наставника, ученик ће доћи до закључка како се ствара водена пара, капљице, лед, како температура утиче на воду, те шта је то кружење воде у природи.

Помоћу експеримента објаснити и особине *ваздуха* (заронити флашу у воду, појављују се мјехурићи, што значи да је ваздух био у флаши и заузимао је простор). Може се организовати и такмичење у дувању балона (на дати знак пустити балон и одредити који је направио најдужу путању, тј. који се посљедњи зауставио), гдје ће ученик закључити да већа количина ваздуха изазива дуже кретање. Такође, ученицима треба објаснити шта је

кисеоник, ко га ствара и зашто је значајан. Извести експеримент са два поклопаца од тегле и у њима по једно зрно пасуља умотано у мокру вату, гдје један поклопац треба омотати прозирном фолијом, а други оставити без фолије. Посматрати током пар дана шта се дешава са пасуљем па извести закључак. Са учеником разговарати о кретању ваздуха, појави и врстама вјетрова, начинима како човјек користи снагу вјетра али и штетама које вјетар може да учини. Садржаје повезати са књижевним текстом *Мире Алечковић "Ветар Сејач"* те музичком културом и звучним записима појава и звукова из природе и окружења (вода, водопад, ваздух, киша, вјетар, грмљавина).

О *сунчевој свјетлости и топлоти* су ученици учили и у ранијим разредима. Сада пажњу треба посветити утицају сунчеве топлоте на неживу природу - земљиште, воду и ваздух. Експериментално је могуће направити појаву дуге ако је сунчан дан. Уз мало стрпљења и вјештине потребно је фајталицима или прскалицама прскати на једно мјесто гдје би се требала појавити дуга. Исто тако, када је сунчан дан, може се напунити шира посуда водом и ставити поред прозора. У воду ставити мало огледало и подешавати га руком све док се не ухвати одраз сунца. Свјетлост ће на зиду направити дугу. Разговарати о посљедицама штетног зрачења и како се људи могу заштитити. Садржај радити у корелацији са ликовном културом (тема: *Сликање*).

Кад је ријеч о *материјалима*, у трећем разреду је ученик довољно искусан да разликује природне од вјештачких материјала као и да објасни разлику између пластичних и еластичних материјала. На часу се могу организовати различите игре погађања о врстама материјала и поријеклу материјала од којих је израђен неки предмет. Као истраживачки задатак ученици се могу информисати који се материјали могу комбиновати у изради одређених предмета, али и објаснити разлоге за такву комбинацију (нпр. зашто је столица направљена од метала и спужве, зашто метална шерпа има дрвене ручке, зашто су наочале направљене од стакла и пластике, зашто кожна обућа има гумени ђон, зашто дрвена клупа има металне ексере, зашто пластична штипаљка има жичани прстен, зашто дрвени рам има стакло, зашто је ауто од лима, а сједишта од спужве и тако даље).

Што се тиче *дјеловања топлоте на материјале*, ученику треба припремити различите слике, илустрације, видео записе али и материјал за експериментисање како би могао да види различито понашање материјала на топлоти (жице далековода се љети загријавају, шире и опуштају, а зими се скупљају и затегну). Неки материјали се на топлоти топе, нпр. свијећа, пластика, гума али и чоколада, сладолед, маслац. Неки материјали на топлоти сагоријевају и претварају се у пепео, као нпр, папир, картон, дрво, тканина). Садржај је могуће радити у корелацији са ликовном културом (*техника: Туш и перо, цртање далековода*).

Изучавањем садржаја о *електричној енергији* ученик од раније зна разврстати предмете који раде на струју и предмете којима струја није потребна. Ученику објаснити како електрична енергија олакшава човјеку живот, гдје се производи и како долази до наших станова, установа, предузећа... Од раније се ученик упознао са појмом електрицитета, па ће на овом узрасту струју схватити као електрицитет који се креће помоћу жица. Електричну струју може произвести и батерија али она нема велику снагу. Ученику је могуће показати експеримент са батеријом коју повежемо са двије жице које намотамо на сијалицу. Сијалица ће да свијетли јер је у струјном колу. Ученику такође показати и то да сијалица неће свијетлити ако умјесто жице ставимо пластични чешаљ, гуму, папир или комад дрвета. Ученик ће самостално закључити који материјали добро проводе, а који не проводе струју. Посебну пажњу треба обратити на опасности од струје и од неправилног руковања апаратима.

Садржаје о *кретању тијела* са ученицима треба изучавати кроз очигледне примјере и експерименте. Ученик ће научити да се тијела крећу у зависности да ли их неко или нешто

вуче или гура (веслање у чамцу, возња тротинета или бицикла, шлепање аутомобила, гурање колица, покретање вјетрењаче и слично). Да би закључио шта утиче на брзину кретања, ученицима дати задатке да упореде и објасне (зашто је гурање стола лакше са другом него када то чини сам, да ли је лакше гурати ауто без точкова или са точковима, да ли санке брже иду по равном или низ падину, да ли низ падину брже јуре санке на којима сједи беба или ђак трећег разреда, да ли санке иду брже по сувој цести или по леду, да ли се санке брже крећу ако су ноге на санкама или ако се ноге вуку по снијегу...). Садржаје је могуће радити у корелацији са наставом физичког и здравственог васпитања (*вучење, гурање, котрљање*).

Циљеви теме *Животињски и биљни свијет* обухватају уочавање и усвајање знања о животним процесима развоја биљака и животиња, разликовање група животиња те уочавање међусобних односа међу њима (ланац исхране), те развијање љубави и правилног односа према биљном и животињском свијету. Што се тиче изучавања биљног свијета околине, потребно је пажњу усмјерити на практична знања препознавања и именовања биљака у природи, разликовања дрвенастих и зељастих биљака, како се сади садница, уочавања промјена на биљкама током раста, експерименталног испитивања како се биљке хране и слично. Овладавање знањима о животињском свијету околине усмјерити на истраживање, посматрање, опажање и описивање изгледа, грађе, исхране, сличности и разлика, уочених појединости у понашању животиња као и на бригу и одговорност према домаћим и дивљим животињама. Извршити корелацију са српским језиком и садржајем културе изражавања (*описивање бића*) те обрадом књижевних текстова (*Драган Кулиџан “Априлове шале”, Ахмет Хромаџић “Ледена гора”, Њемачка народна бајка “Три лептира”*), музичком културом (*пјевање пјесме “Ја посејох лан”*), те ликовном културом (*цртање и сликање*).

Садржаји теме о *екологији* имају за циљ развијање свијести о најчешћим загађивачима у околини и значају сталног чувања и бриге за радну средину и животну околину. Посебну пажњу треба обратити на свијест ученика о значају очувања здраве природе и на приједлоге којима би могли спасити шуме од загађивања и уништавања. Ученици могу радити групно или у паровима, направити план акције, истражити најефикасније начине како би могли замијенити потребу уништавања шумских површина, предложити алтернативна рјешења за нормално функционисање живота без сјече дрвећа и слично. Са ученицима је пожељно обиљежавати најзначајније еколошке датуме кроз акције уређења, прављење ликовних или литерарних изложби ученичких радова, учествовање на конкурсима и тако даље.

Посебни циљеви теме *Човјек и здравље* односе се на упознавање са основним знањима о органима за дисање, честим болестима код дјеце као и начинима заштите здравља, те развијање свијести о значају редовне посјете породичном љекару и стоматологу. Посебну пажњу треба обратити на садржај о *исхрани*, разликовање намирница биљног и животињског поријекла, последице неправилне исхране, идентификовање здравих намирница и слично. Самостално или у пару, ученици могу осмислити седмични јеловник здраве и разноврсне исхране те презентовати свој избор. Садржај је могуће радити у корелацији са српским језиком (*Алекса Микић “Храбар дечак”*), те музичком културом (*пјевање пјесме “Чисто дијете”*).

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Оцјењивање је саставни дио процеса наставе и учења. Процес оцјењивања треба да је у функцији напредовања ученика и унапређивања квалитета наставе и учења. У оквиру планирања наставе треба планирати и оцјењивање. Учитељ на основу података добијених у процесу оцјењивања може објективније да вреднује наставу, услове у којима ради и квалитет сопственог рада.

Оцјењивање се састоји из више различитих фаза:

- планирање;
- праћење напредовања ученика током наставе и учења;
- регистровање података и запажања о раду и постигнућима ученика;
- саопштавање повратних информација ученицима и њиховим родитељима о напредовању и развојним потребама ученика;
- вредновање квалитета и ефикасности процеса наставе и учења.

Свака фаза је специфична, али само обједињене, обезбјеђују континуирано праћење и вредновање напредовања ученика и квалитета и ефикасности наставе.

У настави која је усмјерена како на процес учења тако и на овладавање исходима знања, можемо рећи да се прате и вреднују и процес и продукти знања. Због тога се треба осврнути на нивое сложености исхода знања који по угледу на Блумову таксономију прате: знање, разумијевање, примјену, анализу, синтезу и евалуацију (Табела 8).

Табела 8. Примјери питања, задатака или активности

КАТЕГОРИЈА	ТИП ОСТВАРЕНОГ ИСХОДА	ПРИМЈЕРИ ПИТАЊА, ЗАДАТАКА ИЛИ АКТИВНОСТИ
ЗНАЊЕ (РЕКОГНИЦИЈА, МЕМОРИЈА)	Присјећање или препознавање информација које су ученици учили	Наведи знакове опасности, обавјештења и изричитих наредби... На датој слици именуј подножје стране и врх... Именуј воде у мјесту и околини...
РАЗУМИЈЕВАЊЕ	Демонстрирање разумијевања материје за учење, трансформисање, реорганизација или интерпретација	Објасни како се одређује лијева и десна обала... Објасни како се можемо оријентисати у неком насељу... Зашто је ово занимање значајно за твоје мјесто...
ПРИМЈЕНА	Употреба информација у рјешавању проблема	Покажи правилно понашање у вјерском објекту... Одреди стране свијета према Сунцу или компасу... Одреди вријеме помоћу часовника...
АНАЛИЗА	Критичко мишљење, идентификовање разлога мотива, извођење закључака, анализирање закључака	Анализирај елементе календара... Упореди просту и преступну годину... Анализирај особине воде...
СИНТЕЗА	Дивергентно, оригинално мишљење, оригиналан план, приједлог	Направи списак материјала који се могу комбиновати и користити за различите намјене... Доведи у везу различите особине материјала и њихову употребну вриједност... Предложи начине очувања шума...

ЕВАЛУАЦИЈА	Процјењивање вриједности идеја, изношење идеја	Наведи идеју како би могао користити батерију... Састави здрави седмични јеловник... Предложи мјесто гдје је потребан саобраћајни знак у мјесту и објасни разлоге за то.
------------	--	--

Правилним одабиром питања и осмишљавањем задатака можемо добити читав низ питања која ће поткријепити очекиване исходе, а тиме нам и олакшати вредновање знања, вјештина и постигнућа ученика.

НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ МАТЕМАТИКА

Током реализације наставе у првој тријади тежи се ка испуњавању циљева који су усмјерени на развијање мотивације за учење и интересовања за математичке садржаје, подстицање конкретног и развијање апстрактног начина размишљања и мишљења. Кроз разне врсте активности наставник олакшава ученику да усваја елементарна математичка знања, оспособљава ученика за примјену усвојених математичких знања у рјешавању разноврсних задатака из животне праксе, за успјешно настављање математичког образовања и самообразовања као и да допринесе развијању менталних способности, формирању научног погледа на свијет и свестраном развоју личности ученика. Садржаји из математике су циклично распоређени у трећем разреду се врши надограђивање знања. Посебну пажњу заузимају садржаји везани за множење и дијелење као нове рачунске операције у скупу природних бројева до сто, функција заграде и редослијед извођења рачунских операција. Садржаји наставе математике се могу реализовати у корелацији са другим наставним предметима и кроз различите наставне активности.

Табела 9. Садржаји програма наставног предмета Математика

Наставна тема		Оквирни број часова
I ОБЛАСТ: ГЕОМЕТРИЈА (10)		
1.	Тема: Линија и област	5
2.	Тема: Геометријска тијела и фигуре	5
II ОБЛАСТ: ПРИРОДНИ БРОЈЕВИ ДО 100 (156 часова)		
1.	Тема: Прва стотина	12
2.	Тема: Сабирање и одузимање бројева до 100	54
3.	Тема: Множење и дијелење бројева до 100	90
III ОБЛАСТ: МЈЕРЕЊЕ И МЈЕРЕ (14)		
1.	Тема: Мјерење и мјере	14
УКУПНО		180

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Настава је организован и системски процес чија се успјешност може осигурити само осмишљеним и планираним радом. Планирање и припремање наставе је комплексан посао и изискује посвећен и темељан рад сваког наставника. Наставник је организатор и носилац васпитно-образовног рада и зато њему припада примарна функција у планирању тог рада. Функционалним планирањем се распоред градива заснива на добром познавању програмских задатака, правилном схватању обима и дубине програмских захтјева и активном прилагођавању условима у којима треба да буду реализовани. Добро урађен глобални план је одличан предуслов за успјешну реализацију наставних садржаја. Израда плана рада је резултат припремања и планирања. Да би резултати наставе били оптимални и да би се наставни процес одвијао равномјерно, неопходно је планирати рад за цијелу школску годину. Глобални план рада има двије одреднице: наставне садржаје и распоред времена за одређене садржаје по мјесецима. Часове математике је потребно пажљиво програмирати. Важно је да буду занимљиво осмишљени уз примјену интерактивних метода рада као и уз повезивање и интегрисање садржаја других наставних предмета.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни план и програм предвиђа реализацију наставних садржаја кроз изучавање три области. Прва област су двије теме везане за *Геометрију* са фондом од 10 часова, област *Природни бројеви до 100* има фонд од 156 часова и реализује се кроз три наставне теме и област *Мјерење и мјере* реализује се обрадом једне теме са фондом од 14 часова.

Тема *Линија и област* има за циљ проширивање знања о линији, дужи, правој и полуправој, развијање спретности у цртању те оспособљавање ученика за правилно коришћење геометријског прибора. Од ученика се очекује да графички представља праве, криве, отворене и затворене линије. Ученик ће моћи да уочава, разликује, црта и обиљежава праву, полуправу и дуж. Демонстрацијом изломљене гранчице наставник ће помоћи ученику да уочи изломљену линију као скуп надовезаних дужи. У току ових активности ученик се оспособљава за прецизност и уредност у раду.

Циљеви теме *Геометријска тијела и фигуре* су оспособљавање ученика да разликује геометријска тијела од геометријских фигура, оспособљавање за правилно цртање геометријских тијела и фигура те проширивање знања о правоугаонику и квадрату. Ученик прве представе о правоугаонику, квадрату, квадру и коцки и неким њиховим својствима добија уочавањем различитих геометријских тијела у непосредном окружењу, моделирањем и прављењем различитих геометријских тијела од глинамола, сламчица, пластелина... Приказивањем и прављењем модела, уочавањем, цртањем (на квадратној мрежи), бојењем, спајањем дијелова, упоређивањем и процјењивањем, ученик се упознаје са геометријским фигурама и тијелима. Наставник ће подстицати ученика на извођење закључака и примјену знања у рјешавању практичних задатака. Садржаје ове теме је могуће реализовати и на часовима ликовне културе (*цртање различитих геометријских фигура и тијела, цртање и бојење предмета од различитих геометријских фигура* - робот, брод, аутомобил...). У току цртања, резања, пресавијања, мјерења итд. ученик ће развијати смисао за тачност и естетски доживљај.

Циљ теме *Прва стотина* јесте проширивање знања ученика о бројевима прве стотине и надограђивање знања друге десетице. Ученик ће на најлакши начин овладати знањима о бројевима прве стотине на основу посматрања, цртања и читања бројевне праве. Наставник ће очигледним средствима приближити садржаје ученику те ће он лакше усвајати знања о бројевима прве стотине, о претходнику и сљедбенику броја, о парним и непарним бројевима те њиховим односима... Ове садржаје ученик лакше усваја јер су му познати, а до изражаја ће доћи креативност наставника чији је задатак заинтересовати ученика занимљивим задацима или игроликим активностима. Садржаји *Десетице прве стотине* могу се обрадити и преко заједничке израде паноа, а овакав начин рада, поред образовних задатака испуњава и значајан сегмент васпитних задатака који су неизоставан дио васпитно-образовног процеса.

Тема *Сабирање и одузимање бројева до 100* има за циљеве проширивање знања о рачунским операцијама у скупу природних бројева до 100, законитости тих операција као и оспособљавање за коришћење, разумијевање, упоређивање и комбиновање података приказаних графички или табеларно у рјешавању задатака. Наставник кроз различите активности подстиче ученика на усвајање садржаја везаних за ову тему као и мотивисање ученика да стечено знање примијени у свакодневним животним ситуацијама. Ученик примјеном својстава асоцијативности и комутативности на лакши начин долази до рјешења и ова својства треба да схвати као олакшицу при рачунању. Да би лакше усвојио ове садржаје ученик треба да овлада математичким појмовима (сабирци, збир, умањеник, умањилац и разлика) и кроз конкретне примјере уочи повезаност рачунских операција сабирања и одузимања. Приликом рада на текстуалним задацима и рјешавањем задатака коришћењем

Једначина, наставник даље подстиче алгоритамски начин размишљања ученика. Ученика треба подстицати да задатак рашчлани на мање цјелине, а затим корак по корак рјешава израз.

Циљеви теме *Множење и дијелење бројева до 100* су усвајање основних математичких појмова из области множења и дијелења у скупу природних бројева до 100, примјењивање законитости множења и дијелења као олакшице при рјешавању задатака. Након успјешно усвојених садржаја сабирања и одузимања наставник ученика поступно упознаје са операцијама множења и дијелења. Током реализације ових садржаја код ученика подстицати логички начин размишљања и садржаје приближити употребом метода поступности и очигледности јер се први пут упознају са садржајима множења и дијелења којима треба посветити посебну пажњу. Ученик прво упознаје својства операција, а затим објашњава начин рачунања, операције се врше усмено. Очигледним примјерима ученику показати издвајање дијелова према неком разломку (подијелити јабуку на више дијелова...). Бројевне изразе треба обрађивати упоредо са увјежбавањем рачунских операција. Током реализације садржаја поступно треба наводити ученика да уочи на који начин су повезане различите математичке операције, као и правилну употребу заграда приликом рјешавања математичких израза. Обрадом ових садржаја ученик усваја нове појмове (чиниоци, производ, дјеленик, дјелилац и количник) које треба да препознаје и примјењује у задацима. Наставник треба да на занимљив начин објасни ученику да остатак при дијелењу увијек треба да буде мањи од дјелиоца. Приликом реализације ових садржаја наставу треба организовати на начин да она буде занимљива и мотивациона за ученика. Због специфичности садржаја, наставник треба да уважава индивидуалне могућности ученика и на основу тог принципа врши припремање како наставног часа, тако и материјала за рад.

У току реализације теме *Мјерење и мјере* наставник треба посебну пажњу посветити оспособљавању ученика да мјери, записује, упоређује и претвара веће мјерне јединице за дужину и вријеме у мање. То ће најлакше постићи практичним активностима које обухватају цртање дужи одређене дужине, мјерењем и процјењивањем дужина предмета и објеката и растојања у непосредном окружењу. У једноставним свакодневним ситуацијама и кроз игралике активности, ученик ће користити јединице за мјерење времена, читати и записивати вријеме на часовнику као и рјешавати једноставније проблемске задатке са рачунањем времена. Кроз посебно осмишљене активности (на примјер игра улога...) ученик ће упознати важност новца те усвојити практично знање које ће моћи примијенити у свакодневном животу. На овим часовима наставник може да задаје текстуалне задатке, проблемске задатке, задатке са геометријским приказом, те задатке приказане графички и табеларно. Циљ ових часова је да ученик утврди и повеже градиво, те да развија способност перцепције, логичког мишљења, пажње, закључивања и способност рјешавања проблема. Садржаје ове теме можемо повезати са садржајима и активностима других предмета (*нпр. бројевну праву са временском лентом или мјерење времена са оријентацијом у времену из Моје околине*).

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење и вредновање у настави математике су активности које наставнику дају информацију о напретку ученика или потешкоћама и недостацима са којима се ученик сусреће у току васпитно-образовног рада. Кроз праћење наставник настоји што боље упознати ученика, узети и обзир што више елемената који ће бити важни фактори у процесу вредновања и доношења коначне оцјене. Вредновање обухвата све активности којима наставник долази до информације о томе да ли су остварени планирани исходи. Он треба одговорно и праведно приступити овом задатку узимајући у обзир све активности ученика, од процјене његових могућности, праћења активности током рада, па све до саме провјере знања.

Пратимо:

- знање;
- процесе (примјена знања и рјешавање проблема);
- вјештине (употреба алата, технологија, комуникацију, сараднички рад);
- самосталност у раду, уредност и одговорност.

Вреднујемо:

- на почетку наставног процеса (утврђивање знања, вјештина и способности потребних за почетак наставног процеса);
- током наставног процеса (напредовање ученика или потешкоће у напредовању);
- на крају наставног процеса (утврђивање остварености постављених исхода учења).

Табела 10. Примјери питања, задатака или активности

КАТЕГОРИЈА	ТИП ОСТВАРЕНОГ ИСХОДА	ПРИМЈЕРИ ПИТАЊА, ЗАДАТАКА ИЛИ АКТИВНОСТИ
ЗНАЊЕ (РЕКОГНИЦИЈА, МЕМОРИЈА)	Присјећање или препознавање информација које су ученици учили	Израчунај збир бројева 25 и 38... Како називамо елементе множења... Дате бројеве поређај по величини, од мањег ка већем...
РАЗУМИЈЕВАЊЕ	Демонстрирање разумијевања материје за учење, трансформисање, реорганизација или интерпретација	Нацртај дуж, праву и полуправу... Користећи знакове <, >, = упореди... На правој p нацртај и означи двије тачке... Количник бројева 42 и 7 умањи за 9...
ПРИМЈЕНА	Употреба информација у рјешавању проблема	На правој p нацртај дуж $AB = 3$ см... Израчунај дјеленик ако је количник највећи једноцифрени број, а дјелилац број 8... Колико укупно дана има у марту и априлу?

<p>АНАЛИЗА</p>	<p>Критичко мишљење, идентификовање разлога мотива, извођење закључака, анализирање закључака</p>	<p>Који парни бројеви су дјeljиви са бројем 4?</p> <p>Шта треба урадити са једним од чинилаца да би се производ повећао два пута?</p> <p>На тањиру је било 19 колача. Милан и његова два друга су појели по 3 колача. Колико колача је остало на тањиру?</p>
<p>СИНТЕЗА</p>	<p>Дивергентно, оригинално мишљење, оригиналан план, приједлог</p>	<p>Из скупа бројева 3. и 4. десетице издвој бројеве дјeljиве са бројем 6.</p> <p>У воћњаку је 65 стабала јабука. У првом реду је 15 стабала, а остала стабла су у 4 једнака реда. Колико је стабала у сваком од 4 реда?</p> <p>Израчунај на два начина производ збира бројева 5 и 3 и броја 6.</p>
<p>ЕВАЛУАЦИЈА</p>	<p>Процјењивање вриједности идеја, изношење идеја</p>	<p>Ана је имала 50КМ. Купила је бојице за 8КМ, четири свеске је платила по 3КМ. Треба још купити торбу која кошта 28КМ. Шта мислиш, да ли ће Ана имати довољно новца?</p> <p>Никша и Петар читају књиге. Никша је за 4 дана прочитао 56 страна своје књиге, а Петар ја за три дана прочитао 45 страница. Да ли су Никша и Петар у току дана читали једнак број страница?</p> <p>Дужина стазе између два пужа је 35m. Први пуж прелази за један час два метра стазе, а други за један час три метра стазе. Да ли им је потребно више од шест часова да се сретну?</p>

НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ

Циљ наставе физичког и здравственог васпитања јесте свестрани развој личности те позитиван утицај на раст и развој организма и јачање здравља. Рад на садржајима овог наставног предмета подстиче развијање моторичких и функционалних способности, спортско-техничких знања из области физичке и здравствене културе уважавајући индивидуалне могућности ученика. Ученик треба да усвоји вјештине и знања која му омогућавају учешће у различитим спортским активностима, те да схвати значај редовног вјежбања и упражњавања спортских активности. Кроз различите игре, вјежбовне активности и вјежбе елемената спортских активности, ученик развија самопоуздање, те одговоран однос према простору за вјежбање, справама, реквизитима и личној хигијени.

Табела 11. Садржаји програма наставног предмета Физичко и здравствено васпитање

Редни број	Наставна тема	Оквирни број часова
1.	Праћење раста и развоја	6
2.	Природни облици кретања и превентивно корективно вјежбање	7
3.	Елементарне игре и превентивно корективно вјежбање	10
4.	Базичне спортске активности из гимнастике и превентивно корективно вјежбање	20
5.	Базичне спортске активности из атлетике и превентивно корективно вјежбање	20
6.	Игре на отвореном	15
7.	Кошарка (основни технички елементи)	15
8.	Одбојка (основни технички елементи)	15
	УКУПНО	108

Наведене теме и садржаји наставног предмета Физичко и здравствено васпитање у трећем разреду имају за циљ процјењивање стања и праћење раста и развоја ученика (морфолошки и моторички статус, оспособљавање за коришћење природних облика кретања, социјализацију и образовање морално-вољних особина, развијање моторичких и функционалних способности локомоторног апарата, а посебно мускулатуре одговорне за правилно држање тијела, формирање здравствено-хигијенских навика, јачање имуног система, те усвајање основних техничких и тактичких елемената из кошарке и одбојке.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Настава физичког и здравственог васпитања на овом узрасту подразумијева досљедно и благовремено планирање вјежбовних садржаја, организационих облика рада, дозирања оптерећењем, методичких поступака и наставних садржаја. Прије почетка наставне године треба сагледати све значајне чиниоце за успјешну реализацију наставног процеса, па на основу њих саставити годишњи план и програм рада који служи као полазна основа за даље и непосредније планирање и програмирање рада. Планирање полази од дефинисаних циљева које треба постићи, очекиваних исхода и програмских садржаја које треба обрадити. Важно мјесто у планирању наставе има *периодизација* као поступак подјеле градива једне школске године на временски краће циклусе, сегменте, те *редослијед* реализације сваког од циклуса. Програмски садржаји се могу распоређивати по временским јединицама (полугодиште, мјесеци, недјеље, дани).

Наставне теме се увијек посматрају са корелационог аспекта (нпр. базичне спортске активности из гимнастике и превентивно корективно вјежбање, елементарне игре и превентивно корективно вјежбање, игре на отвореном и тако даље). Потребно је утврдити односе између броја часова обраде новог градива, утврђивања и обнављања градива, а затим и евалуације постигнутих ефеката рада.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Циљеви теме *Природни облици кретања и превентивно корективно вјежбање* обухватају оспособљавање ученика за коришћење природних облика кретања на различите начине, те утицај на правилно држање тијела. Све предложене садржаје (ходање, трчање, скакање, прескакање, бацање, хватање, вучење, гурање, пузање, провлачење, пењање, дизање, ношење, вишење) треба планирати током цијеле наставне године. Садржаји требају бити проткани кроз различите игре и активности, такмичења и полигоне како би их ученици спонтано усвајали и користили у игри и свакодневном животу. Овако организовано усвајање знања, постаће трајна способност и вјештина сваког појединца. Осим полигона у којима се могу комбиновати различите врсте препрека које захтијевају и различита кретања, са ученицима се могу организовати и игре за увјежбавање вјештина.

Ходање и трчање су најзаступљенији облици кретања. Ходање није захтјевна активност али је за њега потребна развијена равнотежа и одређен степен снаге како би ученик био сигуран у своје покрете. Одвија се на начин да је једно стопало увијек у додиру са подлогом, а радњу прате и руке и то на начин супротна рука, супротна нога. Трчање се може дефинисати као бржи облик ходања при чему се не мисли на спортско ходање. Са ученицима организовати активности које укључују: ходање по линији, ходање на прстима, петама, вањском и унутрашњем дијелу стопала, по степеницама, ходање уназад, ходање са ношењем предмета на рамену или глави, ходање са подражавањем кретања животиња, ходање у пару са спојеним ногама, ходање узбрдо, низбрдо, по равним и неравним подлогама, различите хваталице (индивидуално, у пару или групно), трчање за лоптом, претрчавање преко препреке, трчање у паровима, трчање унатрашке, трчање различитим темпом, са задацима, са промјеном смјера... Са ученицима је могуће организовати нпр. *ритмичко претрчавање преко препрека* до 30 центиметара висине. Испред ученика ставити четири или више препрека висине до 30 центиметара, на удаљености 4 метра једна од друге. Трчање се започиње из положаја високог старта након чега ученици претрчавају преко препрека изводећи увијек три корака између њих.

Скакање и прескакање захтијева одређену количину контроле покрета али и координацију руку и ногу. Приликом сваког скока треба употребљавати и руке које дају тијелу додатни замах. Што је поскок правилнији и сигурнији, ученик неће осјећати нелагоду приликом скакања, а посебно са више подлоге на нижу. Доскок треба бити мек и на предњем дијелу стопала у получучањ. Могуће је изводити активности: дјечији поскоци, скакање уз подражавање кретања животиња, скокови по означеним пољима, игре школице, прескакање дуге и кратке вијаче, прескакање ниских препрека, скок у дубину, скокови на једној ноzi, штафетно скакање...

Бацање и хватање су активности које ученици користе у различитим играма и активностима. Иако су уско повезане, операције бацања, додавања и хватања се веома разликују. Додавање се изводи са циљем да се предмет који је упућен и ухвати. Бацати се може предмет без намјере да га неко други ухвати (бацање у циљ, кош, даљ и слично). Приликом хватања, потребна је добра прецизност и координација да би се предмет могао ухватити. Хвата се опруженим рукама према напријед, длановима окренутим према напријед, стварајући од дланова и прстију облик корпице. Хватање није једноставно савладати па је потребно често вјежбање у склопу полигона са препрекама или у дјечијој

игри. Са ученицима организовати активности: бацање лопти различитих величина на различите начине, са једном или двије руке, са груди, преко главе, одбијање лопте о зид и хватање, бацање лопте у циљ, одбијање лопте (индивидуално, у паровима или групно), набацивање обручева, додавање и хватање лопте у двојкама на удаљености од три метра или више.

Вучење и гурање се врши снагом цијелог тијела, а посебно снагом мишића руку и раменог појаса. Планирати активности вучења и гурања преко линије, потискивање, гурање тијелом без употребе руку, вучење или гурање пара на простирачу или картону, гурање парова ногама у сједећем положају, гурање скакутањем на једној ноzi, вучење конопца, вучење и гурање трећег на санкама, ролерима, скејту, гурање картонских кутија, вучење предмета завезаних конопцем и слично. Када вршимо вучење у пару, увијек треба поставити ученике сличне тежине и снаге.

Пузање и провлачење имају веома широку примјену у свакодневној игри и животу. Ученик може пузати да би дохватио неки предмет или да би дошао до одређене тачке. Притом мора активирати мишиће трупа и кичменог стуба. Осим што пуже, ученик савладава простор и отпор који му пружа подлога по којој се креће. Могуће је извести активности: пузање на лактовима, пузање на боку, клизање на леђима, провлачење испод препрека (ластиша, конопца, обруча), пузање преко препрека, пузање и провлачење испод ногу другара, пузање и гурање предмета, пузање унатрашке...

Пењање се изводи тако да се руке одаљавају од тијела, а ноге се приближавају. Ученик се може пењати на степенице, шведску клупу, шведске љестве, столицу, уз косо постављену даску или клупу, преко хоризонталних препрека, струњача, узвишења у природи. Једна од вјежби може бити *повлачење по косини*. Изводи се тако што се шведска клупа закачи на шведске љестве у висини од једног метра. Ученик потрбушке легне на шведску клупу и изводи повлачење рукама по косини без помоћи ногу. Након што се привукао до краја косине, силази по шведским љествама. Овај задатак се може проводити и у супротном смјеру, али се ученик тада пење по шведским љествама, легне потрбушке на шведску клупу и повлачи се низ косину.

Дизање и ношење је врло важна активност коју човјек упражњава свакодневно. Важно је научити правилно дизање терета у којем се користи искључиво снага руку и ногу, гдје се кичмени стуб поставља у неутралну позицију, тј. без увинућа у било којем дијелу кичме. Исти случај је и са ношењем гдје се терет треба распоредити на више мишићних група. Ученик ће прво подизати и носити лопте, чуњеве и друге лагане реквизите, а након одређеног времена, реквизити се могу замијенити и неким тежим предметом. Током вјежбања ученик може дизати и носити лопте различитих величина и тежина, подизати реквизите са пода до висине кукова, груди, главе, изнад главе, носити више предмета у рукама (лопта, палице, чуњеви...), носити реквизите у трчању, преко препреке, са претрчавањем, носити флаше са водом, медицинке, преносити ситне играчке из руке у руку и тако даље.

Вишење схватамо као савладавање властите тјелесне масе. Оно је важан фактор за развој снаге али и координације. Са ученицима организовати активности: вишење на вратилу, конопцу за пењање, пречкама, љествама и слично.

Темом *Елементарне игре и превентивно корективно вјежбање* предвиђено је усавршавање природних покрета и моторичких способности у сложеним ситуацијама, развијање социјализације и образовање морално вољних особина ученика (самосталност, дисциплина, такмичарски дух, дружељубивост, поштење итд.) те стимулисање физиолошких процеса који повољно дјелују на органе и органске системе. Планиране елементарне игре треба да подстичу моторичке способности (снагу, брзину, издржљивост, координацију,

флексибилност, прецизност и равнотежу). Током извођења елементарних игара неопходно је ученике упознати са правилима игре и обезбједити њихово поштовање.

Приједлог елементарних игара:

Трешња – На бетону нацртати један велики круг, а на његовој кружној линији десет малих кругова који ће у игри бити стартна, полазна мјеста за десет играча. Мале кругове треба обиљежити бројевима од један до десет у смјеру кретања казаљке на сату. У центру великог круга нацртати велики плод трешње. Играч који стоји на кругу број један почиње игру изговарајући било који број до десет (осим свог броја и свог првог слѣдбеника). Ако изговори нпр. број 5, онда играч са броја пет прво изговори ријеч “трешња”, затим дотрчи до трешње и дотакне је. Трчи и стане на други број у бројном низу, тј. на кружић број два. У исто вријеме, играч са броја два полази према кругу број пет и ту стаје. Сада играч са мјеста број 2 изговара неки број (осим свог броја и броја свог слѣдбеника), нпр. број 7. Играч из круга број 7 прво изговори ријеч “трешња”, трчи до центра круга, дотакне трешњу и трчи да стане на слѣдећи број у низу, а то је број три. Играч са броја три прелази на круг означен бројем седам. Сада играч са броја три прозива неки број (осим свог броја и свог првог слѣдбеника), нпр. број 10. Играч са броја десет, узвикне “трешња”, трчи до центра круга да је додирне и заузима слѣдећи број у низу, а то је четири, а играч са броја четири прелази на поље број десет. Игра се понавља по истим правилима све док се оваквим начином кретања играча не испуни бројни низ од један до десет. Начини кретања од броја до броја се могу и комбиновати: ходање, трчање, скокови на једној нози, трчање са забацивањем пета и слично.

Икс-окс – На тлу треба нацртати квадрат 150x150 центиметара и подијелити на девет једнаких поља. Формирати двије колоне ученика који стоје на удаљености од 5 метара. Сваки члан једне екипе треба да има по један исти реквизит, на примјер по један жути чуњ, мараму, пластични тањир и слично. Исто тако сваки члан друге екипе треба да има по један реквизит који ће се наравно разликовати од реквизита прве екипе, нпр. плави чуњ, плава марама и слично. Ученици обе екипе наизмјенично трче, стављају своје ознаке у сваки слободан квадрат. Сваки играч настоји да у једном низу (водоравно, усправно или дијагонално) стависвоја три знака. Побједник у игри је она екипа која прва успије да стави праволинијски, један до другог, своја три знака. Игра се може и закомпликовати ако нацртамо поље од 5x5 поља.

Ухвати лопту – Направити поље у облику круга или квадрата. Један или два ученика су у пољу, а остали ученици се распореде околу иза линије и добацују се лоптом пазећи да их играчи који су у пољу, не ухвате. Ако ученик, који је у пољу, успије пресећи лопти путу ухватити је, постаје слободан и заузима мјесто оног ученика који је лопту лоше добацио, а тај улази у центар круга. Ако лопта падне на земљу, у круг улази посљедњи који ју је дотакао, а играч из центра иде на његово мјесто.

Ватрени круг – Ученици се подијеле у двије екипе. Једна екипа направи велики круг и од почетка игре његови чланови не могу више да мијењају позицију, као да су приковани за земљу. Други тим се распоређује по унутрашњем дијелу круга и потпуно је слободан да се креће по простору. Лопта је у рукама спољњег тима, на ивици круга. Први играч њоме покушава да погоди неког од противника или је додаје свом саиграчу, ако погоди противника, тај излази из круга. Игра се наставља, а спољни тим треба да буде што вјештији и бржи у гађању и добацавању. Прије него што игра почне, наставник може одредити вријеме колико утакмица траје, а затим тимови мијењају улоге и на крају се види који тим је успјешније издржао у кругу.

Лоптица скочица – За ову игру је потребна једна обична лопта која добро одскаче, гумена лопта или тенис лоптица. Ученици се распореде у кругу. Задатак ученика је да лопту

удари дланом о земљу и пошаље је свом другу. Лопта се не смије ухватити. Ученик који је ухвати или не успије је вратити, добија казнени поен или испада из игре у зависности каква се правила успоставе на почетку игре.

Хватање у ланац помоћу вијаче – Два ученика ухвате кратку вијачу, свако за један крај. Они трче у означеном простору, држе вијачу и хватају остале ученике који се слободно крећу (трче). Сваки ученик којег ухвате, прикључује им се хватањем за руке стварајући “ланац” са једне и друге стране вијаче. Хватајући преостале ученике, искључиво вијачом, ланац се повећава, а ученик који остане посљедњи, неухваћен, постаје побједник игре.

Уска стаза – На тлу се нацртају или дугим вијачама означе двије или три стазе широке 1 метар, а дуге десетак метара. Ученици су распоређени по групама и стоје у колони на почетку својих стаза. Ученику који је први у колони, ставља се повез на очи. Задатак је прећи стазу завезаних очију, а да се не додирну линије стазе. Ученик који додирне линију, престаје се играти и доноси један негативан поен за своју екипу. Екипа која има мање негативних поена је побједник.

Гађање чуња лоптом – Ученици су подијељени у неколико група и стоје у колонама. Испред сваке колоне на удаљености до 5 метара налази се чуњ. Први ученик из колоне има задатак да са стартне линије котрљајући лопту по тлу, погоди чуњ. Сваки успјешан погодак чуња доноси по један бод. Побјеђује она група која освоји највише бодова.

Варалица – Ученици се подијеле у двије насупротне врсте међусобно удаљене око 4 метра. Један ученик, варалица, држи лопту и креће се средишњом линијом између врста. Стварним или лажним додавањем лопте окреће се према ученицима у једној или другој врсти којима је допуштено да само на стварно додавање лопте руке подигну у предручење. Ученици који су предручили лажном додавању или нису успјели ухватити додану лопту напуштају игру, а побједник је ученик који је посљедњи остао у игри.

Између четири ватре – Ученици су подијељени у двије екипе. Посебно означено игралиште (нпр. 16x8 метара) састоји се од два дијела тако да свака екипа има своје поље. Три ученика из сваке екипе поставе се на вањске стране поља противничких играча те заједно са саиграчима из свога поља гађају лоптом ученике друге екипе. Вањски играчи и играчи из поља међусобно се додају и гађају лоптом противничке играче када им се укаже прилика. Игра траје десет минута. Побједник је она екипа која је имала више бодова тј. погодака.

Када говоримо о теми *Базичне спортске активности из гимнастике и превентивно корективно вјежбање* морамо имати на уму сљедеће циљеве: оспособљавање за правилно извођење заданих вјежби на тлу и справама, те развијање апарата за кретање, а посебно мускулатуре одговорне за правилно држање тијела кроз примјену гимнастичких елемената. Гимнастика је вид рационалне моторне (кретне) активности усмјерене првенствено на тјелесни развој, усавршавање моторних и физичких способности.

У оквиру ове теме ученик ће овладати основним стројевим радњама (врста, колона и команде “на десно”, “на лијево”, “мирно” “на десно равнај с”, “на лијево равнај с”), те превентивним корективним вјежбама које се могу изводити са или без реквизита, у мјесту или кретању, са или без музичке пратње и тако даље.

Да би ученици усвојили различите једноставне и сложеније гимнастичке елементе, неопходно је урадити припремне вјежбе. Како ученици овладавају вјештинама природних облика кретања и правилног држања тијела, олакшава се и учење елемената гимнастике као што су став на глави уз зид, став на шакама уз зид, везани колуту, ваге, прамет странце (звјезда) и слично.

Колут напријед не представља већу тешкоћу али прије учења активности *колутања назад*, ученике треба припремити тако што ће урадити одређене предвјежбе (повалке на леђима са згрченим ногама, кољенима ослоњеним на прса, рукама обухватити поткољенице, затим, повалке на леђима с постављањем дланова на тло у равнини главе и враћање у почетни положај, колут назад на тлу уз помоћ, па тек онда колут назад самостално). Ученик изводи колут назад из усправног става леђима окренут према струњачама, чучне погрчених руку изнад рамена, длановима усмјереним према горе. Из тог положаја почне колутање назад, задржавајући све вријеме згрчени положај. Колутајући преко заобљених леђа, ученик поставља дланове на струњачу у ширини рамена, преноси тежину тијела на руке, одгурне се од тла те завршава колутање у чучњу након чега се усправља.

Приликом извођења *стоја на глави*, наставник је дужан да асистира сваком ученику и да сваки покрет пажљиво испрати. Стој на глави се изводи тако што се глава и дланови поставе на тло тако да чине једнакоугаони троугао. Руке требају бити у ширини рамена, а главу поставити на чело, а не на тјеме. Из чучња гурнути кукове да дођу изнад главе. Из раскорачног става, слиједи одразом спајање ногу и долазак до стоја на глави. Ученику је обавезно асистирати хватањем за кукове и помагање у подизању ногу. Слиједи бочна асистенција у стоју, па назад обрнутим редослиједом.

Премет странце или звијезда на тлу изводи се тако што ученик стоји у раскорачном ставу рукама у одручењу, бочно према струњачама. Изводи искорак ногом ближом струњачама и отклон тијела у ту страну те замах опруженом замашном ногом. На тло поставља прво руку ближу струњачама, а затим другу руку, а тијело пролази вертикални положај с ногама у разножењу. Изводи одрив једном па другом руком од тла, након чега на тло спушта замашну па искорачну ногу. Гибање завршава у ставу раскорачном рукама у одручењу бочном према струњачама.

Учење основних *елемената равнотеже на шведској греди* прво треба започети на тлу, шведској клупи, па тек онда вјежбати на ниској греди. Препорука је да ученици имају тању неклижућу обућу (или да буду боси) како би имали бољи осјећај за кретање. Простор око справе треба обавезно осигурати струњачама. Постепеним савладавањем основних техника хода, прелази се на различите варијанте ходања (на прстима, на петама, окрет, чучањ) или додавањем реквизита који се преносе или служе као препрека. Таквим задацима развија се способност координације, одржавање равнотеже, те мишићна контрола тијела. Једна од могућих вјежби је *ходање у успону по ниској греди*. Испред ученика се налази ниска греда. Задатак ученика је да хода по справи цијелом дужином у успону на предњем дијелу стопала погледом усмјереним према напријед. Задатак завршава саскоком на крају греде.

Да би ученик извршио *наскок на справу*, потребно је демонстрирати одређене предвјежбе па тек онда наскок у упор чучећи. Висина не треба да прелази 60 центиметара. Предвјежбе обухватају скакање из упора предњег на тлу суножним ногама доскочити у упор чучећи и супротно. Затим ослоњени рукама на шведски сандук, након неколико суножних одраза, ученици доскоче у упор клечећи, на кољена. Исти задатак с доскоком у упор чучећи треба изводити уз обавезну асистенцију наставника. Након предвјежби слиједи вјежбање основне вјежбе. Испред ученика се постави шведски сандук. Задатак ученика је да из залета суножним одразом наскочи на шведски сандук у упор чучећи и саскочи пруженим тијелом. Доскок се изводи амортизацијом ногу до получучња након чега ученик заузима спетни став и одручење.

Састав на ниској греди представља низ вјежби које је ученик савладао и самостално је способан да их покаже. Састав треба да има наскок на греду, три до пет елемента вјежби

и саскок. Главни задатак ученика је да правилно и прецизно изведе осмишљене елементе без губитка равнотеже, дугих прекида и пауза.

Тема *Базичне спортске активности из атлетике и превентивно корективно вјежбање* има за циљ усавршавање природних облика кретања кроз атлетске елементе, развијање моторичких и функционалних способности локомоторног апарата, а посебно мускулатуре одговорне за правилно држање тијела кроз примјену атлетских елемената. Атлетика је базични спорт кроз који се уче и усавршавају покрети трчања, ходања, бацања и скакања, а који су потребни за развој сваког дјетета и дугорочно позитивно утичу на свакодневно функционисање и брзо прилагођавање било којем другом спорту.

Приликом остваривања садржаја *ходања* треба изводити вјежбе ходања на прстима (на дужини до 20 метара), затим ходање на пети, на унутрашњем и спољашњем дијелу стопала, ходање са високо подигнутим кољенима (марширање), бочно ходање са докораком, и прекорак, обично правилно ходање на дужини од 30 до 40 метара, ходање са правилном амортизацијом уз правилан рад руку, комбинације вјежби ходања на полигону и слично.

Креирањем полигона може се организовати праволинијско или криволинијско *трчање*, трчање преко ниских препрека или трчање из различитих почетних положаја, ниско гажење (цог) и високо подизање кољена (скип) у мјесту и кретању, подизање кољена до хоризонталног положаја наткољенице уз благо савијену поткољеницу, забацивање поткољенице, лагано трчање уз забацивање поткољенице на сваки корак или на сваки трећи корак уз благи претклон трупа. Са ученицима организовати јесењи и прољећни крос, трчање у природним условима по неравном терену и са препрекама.

Кроз различите игре и гигања, промјене положаја тијела, ученик треба да одреди која му је одразна нога (лијева или десна). Тада се усваја и наскок на шведску клупу, греду, степеник и слично. При томе ученик користи замаха са обе руке. Сви ови елементи ће му касније олакшати учење различитих прескока. Прије прекорачне технике са залетом у цјелини, треба да се научи прекорачна техника у мјесту преко ниске препреке (ниско постављена вијача) или исцртане линије од кошаркашког или одбојкашког терена. Прекорачна техника у мјесту се изводи тако што се врши одскок са једне (обично лијеве) ноге, затим слиједи предножење лијевом, па десном и доскок на другу (десну) ногу.

Скок увис из равнога залета одразом лијевом и десном ногом изводи се тако што ученик треба да из равног залета од 5 до 7 корака, одразом лијеве ноге згрчним начином прескочи еластичну траку те да у сљедећем покушају покуша извести прескок десном ногом. Фаза одраза мора се изводити брзим и наглашеним замахом замашне ноге и суручним замахом рукама. Код овога прескока за доскочиште не мора бити постављена мекана струњача за скок увис, већ могу бити постављене двије гимнастичке струњаче. Ученике треба упозорити да се одраз изводи довољно удаљено од еластичне траке. По потреби, може се залијепити самољепљива трака на мјесто одраза. Ученик треба да савлада ритмично трчање током извођења залета с истим бројем корака, правилно постављање стопала одразне ноге, повезивање залета с одразом те да усклади замаха замашне ноге са суручним замахом рукама.

Опкорачна или Straddle техника се изводи из брзог залета дужине од 5 до 9 корака. Након одраза слиједи замаха пруженом ногом и десном руком према горе, чиме се постиже ротација тијела око уздужне осе. Стопало одразне ноге почиње се повлачити уз тијело. Ученик се прсима окреће око летвице. Доскок се врши на руке, десно раме и бок.

Бјежбе бацања се изводе бацањем мањих и већих лопти јачом и слабијом руком из различитих почетних положаја, бацањем у велике мете, даљ, вис те коришћењем “бич”

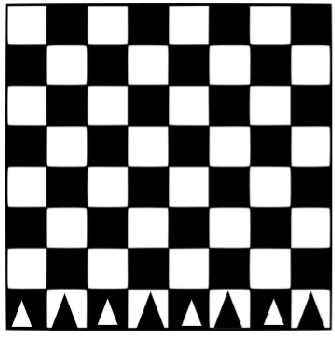

технике, бацање одозго, одоздо, са груди, преко главе и слично. У зависности од материјално-техничких могућности школе, са ученицима треба вјежбати и избачај дјечије кугле до 600 грама (медицинка до 1 килограма или кошаркашка лопта). Избачај радити напријед са обје опружене руке из получучња, затим преко главе опруженим рукама из получучња.

Бацање лоптице удаљ из залета се изводи тако што ученик, на договорени знак, изводи залет и баца лоптицу удаљ, најдаље што може. У тренутку избачаја ученици који бацају лоптицу десном руком имају напријед постављену лијеву, а леваци десну ногу. Избачајна рука је у заручењу испружена, положај лакта је у висини рамена, а лоптица је у висини главе. Супротна је рука испружена у предручењу у смјеру избачаја лоптице. Из тог положаја ученик, савијајући у лакту избачајну руку, избацује лоптицу.

Приликом *бацања кугле* ученик настоји бацити куглу што даље. Кугла се баца с рамена једном руком. Ученик стоји у нацртаном кругу и поставља се леђима окренут према смјеру бацања. Маса тијела је на замашној нози. Труп је опружен и усправан. Рука у којој се налази кугла је савијена у лакту, тако да држи куглу уз врат. Десна нога је у центру круга. Маса тијела се налази на десној нози, која је повијена, труп је леђима окренут у правцу бацања, савијен у супротном смјеру. Лијева нога је опружена у зглобу кољена. За вријеме избацивања карактеристично је кретање тијела горе и напријед повезано са истовременим окретањем тијела до предњег положаја у смјеру бацања кугле.

Садржајем теме *Игре на отвореном*, остварују се посебни циљеви: формирање здравствено-хигијенских навика, челичење организма, јачање имуног система, развијање базичних вјештина и способности, основа технике спортских игара кроз упражњавање игара на отвореном, утицање на еколошку свијест ученика, утицање на свеукупни раст и развој ученика уз коришћење природног окружења и препрека у једноставним и сложеним условима. Препорука је да се ученици воде на полудневне излете у природу гдје је могуће осмислити полигоне у природном окружењу на којима ће ученици савладавати препреке ходања по неравном тлу, трчања и ходања по криволинијским путањима, пењати се на узбрдице, силазити низбрдо, прескакати дебло, поток, провлачити се испод грана дрвета, пјешачити итд. Такође у складу са могућностима школе и њеном опремљености различитим средствима за извођење наставе физичких активности на отвореном, могу се организовати вожње бициклом, тротинетом, ролерима и слично.

Уколико временски услови не дозвољавају реализацију једног броја планираних часова и активности на отвореном, наставник има могућност да са ученицима реализује *шах* као такмичарску спортску игру. У том случају, наставник ће те часове искористити за упознавање ученика са основама правила шаховске игре. Препорука је да се ученици науче кретати по шаховској табли, па се у вези са тим може организовати игра *Кретање укосо*. Потребна је шаховска табла, 4 црне и 4 бијеле фигуре истог облика и величине и једна коцкица чије су стране обиљежене бројевима од један до шест. У игри су два играча. Они сједе са исте стране шаховске табле и први ред квадрата испред њих је полазна позиција за игру, а посљедњи ред је циљ. Један играч узима црне, а други бијеле фигуре и поставља их на одговарајуће квадрате у првом реду. Помијерање фигура врши се само и искључиво дијагонално. Број помијерања фигура кроз шаховско поље одређује бачена коцкица. Уколико играч добије број који је већи од броја квадрата кроз које треба да прође у једном смјеру према циљу, он има право да настави кретање истом фигуром другим слободним дијагоналним правцем, ако са тог мјеста може наставити без прескакања шаховских поља. Побјеђује играч који са свим фигурама или са већином фигура први стигне до циља.

	<p>ЦИЉ</p>	<p>Иако далеко једноставнија од игре шаха, ова игра пружа могућност ученицима да траже више рјешења како би стигли до циља. И у овој игри, као и у шаху, врши се перцептивна процјена сваког потеза, има се у виду обавезан правац кретања и број квадрата кроз који се може проћи. Отежавајућу околност у визуелном сагледавању простора чини слика квадрата коју ученик, због правца кретања фигура, гледа укосо.</p>
	<p>СТАРТ</p>	

Темом *Кошарка (основни технички елементи)* обухваћени су сљедећи циљеви: усавршавање природних облика кретања кроз специфичне елементе из кошарке, развијање моторичких и функционалних способности локомоторног апарата, кроз примјену специфичних елемената из кошарке, усвајање основних техничких и тактичких елемената кошарке. Током вјежбања, ученицима је неопходно демонстрирати елементе кошарке као што су држање, додавање и хватање лопте (изнад главе, са груди, у висини кука, бочна додавања), вођење лопте (у мјесту, у кретању, праволинијско, криволинијско, високо, средње, ниско, без ометања партнера, са ометањем партнера), шут на кош (са двије руке у висини груди и рамена), те игру (на једном или на два коша, мини кошарка). За садржаје из кошарке пожељно је користити прилагођене лакше лопте.

Основно додавање и хватање лопте с двије руке у мјесту изводи се тако што су ученици подијељени у двојке и међусобно изводе додавање и хватање лопте двјема рукама у мјесту. У тренутку хватања лопте ученик стоји у паралелном ставу, обе руке испружа према лопти и када је ухвати, амортизацијом лопту привлачи грудима. Након тога изводи искорак напријед једном ногом и обема рукама избацује лопту према саиграчу. Тежина тијела је на предњој нози, руке су испружене у смјеру избачаја, а шаке потпуно опуштене.

Са ученицима је могуће организовати *вођење лопте десном и лијевом руком у мјесту и праволинијском кретању*. Код вођења лопте у мјесту ученик заузима дијагонални став с малим претклоном који је усмјерен према руци која води лопту (дешњаци десни дијагонални став, а љеваци супротно). Вођење започиње на начин да држећи лопту двјема рукама у једном тренутку мекано потисне лопту дланом и прстима једне руке према тлу. Након што се лопта одбије, прихвата је дланом и прстима подижући усклађено подлактицу у циљу амортизације кретања лопте. У кретању се лопта води на исти начин само што је потискивање усмјерено више полубочно према напријед, при чему удаљеност додира лопте и тла испред тијела зависи од брзине кретања ученика. Лопта се води само десном, само лијевом или наизмјенично лијевом и десном руком.

Додавање и хватање лопте с двије руке у кретању се може вјежбати тако што су ученици у двојкама, међусобно удаљени до 5 метара, постављени ногама у смјеру кретања, а прсима и лицем један према другом. Из тога положаја започињу трчати и међусобно додати и хватати лопту. Додавање и хватање лопте у кретању изводи се у смјеру груди ученика, при чему ученик с лоптом у рукама смије направити највише два корака. Покрет рукама код додавања и хватања у кретању исти је као код извођења овог задатка у мјесту.

Циљеви теме *Одбојка (основни технички елементи)* се односе на развијање моторичких и функционалних способности локомоторног апарата, кроз примјену специфичних елемената из одбојке, те усвајање основних техничких и тактичких елемената одбојке.

Ученике упознати са техником одбијања лопте. Положај шака је сличан основном положају у кошарци, само што се лопта не хвата, већ прстима одбија. Основни став у одбојци је са једном ногом напријед. Кољена су савијена. Руке са савијеним лактовима треба поставити тако да подлактица и шака дођу испред и мало изнад главе. Прсти су раширени, са палчевима који су окренути један према другом, тако да потпуно обухватају облик лопте. Лопта се одбија само унутрашњом страном врхова прстију и то у тренутку када се налази нешто изнад и испред чела. Одбијање је најзначајнији елемент технике у одбојци, због чега га треба правилно научити. При извођењу овог покрета учествује цијело тијело, од зглобова ногу до рамена и шаке. Прсти обје руке истовремено додирују лопту.

Са ученицима организовати игре у којима ће вјежбати одбијање и додавање лопте прстима, одбијање и додавање лопте подлактицама (“чекић”), доњи сервис, игру мини одбојка 1:1, 2:2, (коришћењем доњег сервиса, одбијања лопте прстима и чекићем). За садржаје из одбојке пожељно је користити прилагођене лакше лопте.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Водећи се основним задатком наставе који се односи на унапређење здравља ученика, моторичких способности и навика, неопходно је планирати и реализовати *Праћење раста и развоја* ученика. Да би стекли што бољи увид да ли су планиране активности квалитетно програмиране, потребно је у континуитету пратити и тестирати ученике. Тјелесна висина и тјелесна маса ученика нису линеарни процеси. Током времена, раст има своја убрзања, успоравања и акумулације. Треба напоменути да ове садржаје не оцјењујемо, већ нам они служе за праћење раста и развоја ученика и квалитетније програмирање развојно тренажних процеса. Препорука је да се мјерење планира на почетку и на крају првог полугодишта, те на крају трећег разреда, а може и чешће. Што се тиче иницијалног мјерења и провјере компетенција ученика у трећем разреду, препорука је да се провјера најави те да се вредновање реализује до краја друге седмице од почетка наставне године.

За процјену моторичких способности у Наставном плану и програму је дато осам стандардизованих кретних задатака који се односе на координацију тијела и реорганизацију стереотипа кретања (*слалом са три лопте и полигон на траишке*), затим фреквенцију покрета и гипкост (*тапинг руком и претклон разножно у сједу*), експлозивну снагу ногу (*скок у даљ из мјеста и трчање на 20 метара*) и на репетитивну снагу тупа и статичку снагу руку и раменог појаса (*подизање тупа за 60 секунди и издржај у згибу*).

Посматрањем, праћењем, регистровањем и анализом података, наставник добија информације о темпу развоја ученика током школске године. Ови подаци могу послужити и за евентуалне корекције у методичком обликовању даљег наставног рада. Добијени подаци евидентирају се путем Дневника рада али и вођењем личних картона ученика. Поред сумативног вредновања, у личном картону ученика би се требало наћи и формативно вредновање. Оно представља процјену квалитета усвојености знања током периодичног праћења напредовања ученика. Такво вредновање даје повратну информацију и ученику и наставнику о томе који дио садржаја је добро усвојен, а на којем треба још радити, која метода поучавања је имала боље резултате, а која не, шта треба мијењати и слично.

За разлику од осталих наставних предмета, вредновање учења и постигнућа у настави физичког и здравственог васпитања, реализује се кроз три компоненте:

- способности ученика (моторичке и функционалне);
- спортско-техничка достигнућа (квалитет и квантитет усвојености елемената технике моторичких знања);

- однос ученика према раду (васпитни, редовно похађање наставе, ваннаставно бављење физичким активностима).

Исходи дати у Наставном плану и програму Физичког и здравственог васпитања могу се категорисати по нивоима знања (Табела 12).

Табела 12. Примјери питања, задатака или активности

КАТЕГОРИЈА	ТИП ОСТВАРЕНОГ ИСХОДА	ПРИМЈЕРИ ЗАДАТАКА И КРЕТНИХ АКТИВНОСТИ
ЗНАЊЕ (РЕКОГНИЦИЈА, МЕМОРИЈА)	Присјећање или препознавање информација које су ученици учили	Ученик именује спортске дисциплине... Учествује у спортским активностима... Препознаје реквизите за вјежбање...
РАЗУМИЈЕВАЊЕ	Демонстрирање разумијевања материје за учење, трансформисање, реорганизација или интерпретација	Исказује позитивне карактерне особине у играма и такмичењу... Објасни правила елементарне игре... Самостално изводи вјежбе обликовања...
ПРИМЈЕНА	Употреба информација у рјешавању проблема	Дисциплинован је на часу... Примјењује усвојена знања и технике у савладавању кретних задатака... Изводи различите варијанте скокова, прескока, бацања... Поштује правила игре...
АНАЛИЗА	Критичко мишљење, идентификовање разлога мотива, извођење закључака, анализирање закључака	Одабере најбоље тактике за извршење неке активности... Анализира правила игре и даје нове приједлоге... Бира вјежбе за састав и самостално их изводи...
СИНТЕЗА	Дивергентно, оригинално мишљење, оригиналан план, приједлог	Све елементе технике предвиђене дисциплине изводи технички правилно, естетски дотјерано... Даје приједлоге за креирање полигона... Развија колективни дух...
ЕВАЛУАЦИЈА	Процјењивање вриједности идеја, изношење идеја	Све елементе технике ученик је довео до нивоа вјештине и навике... Ангажује се и у ваннаставним активностима...

КОРИШЋЕНА И ПРЕПОРУЧЕНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Бетаци, М.К. (2008). *Приручник за игре на отвореном*. Крагујевац: Графостил.
2. Ват, Ф. (2003). *Упознајте уметност цртања*. Нови Београд: ИП Book & Marsoo.
3. Васиљевић, З.М. (2006). *Методика музичке писмености*. Београд: Завод за уџбенике.
4. Врећић, Д., Лазаревић, Р. Ж., Кнежевић, Ј. (1985). *Методика наставе познавања природе и друштва, познавања природе и познавања друштва*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
5. Гацић, А. (2019). *Теорија и методика физичког и здравственог васпитања*. Београд: Сингидунум.
6. Дамјанов, Ј. (1991). *Ликовна умјетност*. Загреб: Школска књига.
7. Драгић, Ж., Јоргић, Д. (2019). *Брзо читање и школски успјех ученика*. Бања Лука: Филозофски факултет и Арт Сцена д.о.о.
8. Ђаковић, Ј., Ђаковић, П. (2004). *Планирање и припремање за наставу*. Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
9. Дрљача, М. (2018). *Конструктивистичка настава ликовне културе*. Лакташи: Графомарк.
10. Ждерић, М., Цекуш, Г., Малешевић, Ј., Грдинић, Б. (1996). *Методика наставе природе и друштва*. Нови Сад: Тодор.
11. Илић, М. (2013). *Методика наставе почетног читања и писања*. Бања Лука: Филозофски факултет.
12. Ивановић, М. (2004). *Буквар физичког и здравственог васпитања*. Београд: Народна књига.
13. Исановић, А. (2014). *Лутка у настави*. Тузла: БМГ.
14. Јабланов, Н. (2006). *Народне песме и игре за децу, родитеље, васпитаче и учитеље*. Београд: Креативни центар.
15. Јаневска, Г., Мулановић, Д., Ђорђевић, С. (2007). *Свет око нас 2, Методички приручник за учитеље*. Београд: Бигз.
16. Јењић, С., Драгић, Ж. (2017). *Прилози методици наставе природе и друштва*. Бања Лука: Филозофски факултет.
17. Јухас, И. (2005). *Свет око нас 1, Приручник за учитеље*. Београд: Едука.
18. Каменов, Е., Спасојевић, П. (2003). *Методика наставног рада*. Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
19. Карлаварис, Б. (1963). *Ликовно васпитање, Приручник за наставнике основне школе*. Београд: Завод за издавање уџбеника.
20. Којовић-Буквић, И. (1989). *Методика наставе музичког васпитања*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

21. Косановић, С., Новковић, Љ. (1998). *Настава природе и друштва, Приручник за учитеље и студенте учитељског факултета*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
22. Косијер, Љ. (2017). *Криза читања међу основношколцима и модели ублажавања њених последица*. Нови Сад: Артпринт Медиа.
23. Лекић, Ђ. (1993). *Методика разредне наставе*. Београд: Нова просвета.
24. Марковић, М., Шаин, М., Ковачевић, И., Коруга, Д., Ивановић, Р., Бељански Ристић, Љ., Крсмановић, М., Гајић, З., Пековић, Д. (1997). *Корак по корак 2*. Београд: Креативни центар.
25. Марјановић, М. (1996). *Методика математике I*. Београд: Учитељски факултет.
26. Милиновић, Т. (1998). *Основе наставе математике*. Врање: Учитељски факултет.
27. Милошевић-Симић, М. (2017). *Више од музичке игре*. Београд: Финеса.
28. Мирковић-Радош, К. (1996). *Психологија музике*. Београд: Завод за уџбенике.
29. Милијевић, С. (2003). *Интерактивна настава математике*. Бања Лука: Друштво педагога Републике Српске.
30. Нељак, Б., Милић, М., Божиновић, М.С., Делаш, К.С. (2008). *Вјежбајмо заједно, Приручник за учитељице/учитеље тјелесне и здравствене културе од 1. до 4. разреда основне школе*. Загреб: Профил.
31. Пешикан, М., Јерковић, Ј., Пижурица, М. (2014). *Правопис српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.
32. Пожгај, Ј. (1988). *Методика наставе музичке културе у основној школи*. Загреб: Школска књига.
33. Росандић, Д. (1986). *Методика књижевног одгоја и образовања*. Загреб: Школска књига.
34. Петровић, Р., Сотировић, В. (1998). *Методика развоја почетних математичких појмова*. Нови Сад: Дидакта.
35. Сикимић, Љ., (2001). *Дечје игре некад и сад*. Београд: Креативни центар.
36. Стојановић, Г. (1996). *Настава музичке културе од I до IV разреда основне школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
37. Стоковић, П. (1988). *Настава музичке културе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
38. Хиба, Н. (1986). *Музика за најмлађе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
39. Црнковић, М. (1984). *Дјечја књижевност*. Загреб: Школска књига.
40. Чаленић, М. (1975). *Књижевност за децу*. Београд: Интерпрес.
41. Чичулић, М. (1981). *Култура говора*. Кикинда: Графика.

